

Strawa dla ducha i ciała

Pomysły z krajów bałtyckich na
zrównoważoną politykę żywnościową



Strawa dla ducha i ciała

Pomysły z krajów bałtyckich na zrównoważoną politykę żywnościową

Autorzy: Kajsia Pira, Gabrielė Makarevičiūtė-Osipovič, Caroline Alesmark,
Maria Staniszevska i Kamila Zasada

Układ graficzny: Sven Ängermark/Monoclick

Tłumaczenie: Natalia Kreczmar

Opublikowano w kwietniu 2024 r.

Spis treści

| | |
|---|----|
| Uczestnicy projektu | 4 |
| Wprowadzenie | 5 |
| Kontekst | 6 |
| Metodologia | 8 |
| Inicjatywa 1 „Gospodarstwo Juchowo” | 10 |
| Inicjatywa 2 „Prawidłowa księgowość rolna” | 13 |
| Inicjatywa 3 „Scania Bean - Strączkowa Skania” | 16 |
| Inicjatywa 4 “ Projekt Ekologiczna żywność dla mieszkańców terenów uprzemysłowionych”..... | 21 |
| Inicjatywa 5 „Ekoznakowanie sklepów spożywczych” | 25 |
| Inicjatywa 6 „Zakaz napojów energetycznych dla osób poniżej 18. roku życia” | 28 |
| Inicjatywa 7 “Podatek cukrowy” | 30 |
| Inicjatywa 8 „Fundusz dla żywności pochodzenia roślinnego”..... | 34 |
| Inicjatywa 9 „Gyvi gali - zwiększenie dostępności żywności pochodzenia roślinnego” | 37 |
| Inicjatywa 10 „Dieta dla zielonej planety”..... | 39 |
| Inicjatywa 11 „Wewnętrzny podatek klimatyczny” | 43 |
| Inicjatywa 12 „Szwedzki stół w szkołach” | 46 |
| Inicjatywa 13 „Działania na rzecz ograniczenia marnotrawstwa żywności”. 48 | |
| Zalecenia | 50 |



Uczestnicy projektu

AirClim jest wspólnym przedsięwzięciem czterech szwedzkich organizacji ekologicznych. Głównym celem AirClim jest informowanie społeczeństwa o problemach związanych z zanieczyszczeniem powietrza i zmianami klimatu. Celem AirClim jest doprowadzenie do wymaganej redukcji emisji zanieczyszczeń powietrza, w tym gazów cieplarnianych, posiłkując się częściowo presją społeczną.

www.airclim.org



The Lithuanian Fund for Nature/Litewski Fundusz na rzecz Przyrody

(LFN) - celem organizacji jest dbanie o przyrodę i zachęcanie do zrównoważonego wykorzystywania zasobów naturalnych. Została ona założona w 1991 roku, tuż po odzyskaniu niepodległości przez Litwę. LFN jest pionierską organizacją pozarządową działającą na rzecz ochrony środowiska na Litwie. W swojej działalności Fundusz kładzie nacisk na trzy główne sektory powiązane z zasobami naturalnymi: leśnictwo, rybołówstwo i rolnictwo. Nadrzędnym celem jest zaś wspieranie zrównoważonego rozwoju w tych sektorach.

<http://www.glis.lt>



Polski Klub Ekologiczny w Krakowie, Koło Miejskie w Gliwicach jest

lokalnym oddziałem jednej z wiodących niezależnych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną środowiska w Polsce. Oddział gliwicki powstał w 1988 roku i od tego czasu prowadzi działalność non-profit, realizując zarówno projekty krajowe, jak i międzynarodowe. Działa na rzecz kształtowania świadomości ekologicznej i poprawy kondycji polskiego środowiska poprzez inicjatywy w wielu dziedzinach, takich jak: zrównoważone rolnictwo, leśnictwo i reagowanie na wylesianie, ochrona wody, zrównoważona gospodarka glebowa, wpływ rolnictwa na środowisko, zdrowie, dobrostan zwierząt, adaptacja do zmian klimatu i łagodzenie ich skutków oraz zwalczanie zanieczyszczenia powietrza.

www.pkegliwice.pl

Projekt jest finansowany przez Instytut Szwedzki w ramach programu Sąsiedztwo dla Morza Bałtyckiego (Swedish Institute's programme for Baltic Sea Cooperation).

Funded by
SI. Swedish Institute

Wprowadzenie

W ostatnich latach światowy system żywnościowy stał się przedmiotem coraz większej kontroli ze względu na jego znaczący wpływ na środowisko, społeczeństwo i zdrowie. Wiele osób i podmiotów podkreśla potrzebę przyspieszenia transformacji w kierunku bardziej zrównoważonego systemu produkcji i dostaw żywności. Cel ten stał się między innymi rdzeniem unijnej strategii „Od pola do stołu” wprowadzonej w 2020 roku.

Konieczność stosowania innowacyjnych rozwiązań została również podkreślona w szóstym raporcie IPCC WG3 ⁽¹⁾:

„Transformacja systemów żywnościowych może wynikać z innowacji technologicznych, społecznych lub instytucjonalnych, które pojawiają się jako rozwiązania niszowe, ale mogą potencjalnie prowadzić do szybkich zmian, w tym do modyfikacji konwencji społecznych.”

Decydenci polityczni, przedsiębiorstwa i organizacje społeczeństwa obywatelskiego już wkroczyły na tę drogę, wdrażając różne inicjatywy mające na celu promowanie zrównoważonego rozwoju w systemie produkcji i dostaw żywności. W raporcie przeanalizowano trzynaście znaczących przykładów takich inicjatyw w regionie bałtyckim, podkreślając ich cele, kluczowe wyniki i wyciągnięte wnioski.

Inicjatywy te, takie jak znakowanie ekologiczne sklepów spożywczych lub finansowane przez rząd programy wspierające żywność pochodzenia roślinnego, przedstawiają różne podejścia do kwestii zrównoważonego rozwoju w całym łańcuchu produkcji i dostaw żywności. Każda z tych inicjatyw, czy to mająca ograniczać marnotrawstwo żywności, promować rolnictwo ekologiczne, czy też zachęcać do zdrowszych wyborów żywieniowych, oferuje cenny wgląd w to, jak zaangażowane strony mogą współpracować w celu zbudowania bardziej zrównoważonego systemu żywnościowego.

W momencie rozpoczęcia prac nad tym raportem nadal nie doczekaliśmy się wniosku legislacyjnego Unii Europejskiej dotyczącego prawa ramowego w zakresie zrównoważonego systemu żywnościowego. Naszą ambicją było, aby niniejszy raport przyczynił się do dyskusji na temat tego aktu regulacyjnego. Fakt, że obecnie ten projekt prawny został odłożony na półkę na czas nieokreślony, czyni niniejszą publikację jeszcze istotniejszą.

Dzięki analizie zawartych tutaj studiów przypadków decydenci polityczni i zainteresowane strony mogą lepiej zrozumieć skuteczne strategie promowania zrównoważonego rozwoju w sektorze spożywczym. Decydenci mogą wykorzystać wnioski płynące z tych inicjatyw, by opracować oparte na dowodach polityki i programy, które przyczynią się do osiągnięcia szerszych celów środowiskowych, społecznych i zdrowotnych określonych w inicjatywach takich jak Europejski Zielony Ład.

1 Babiker, M., G. Berdes, K. Blok, B. Cohen, A. Cowie, O. Geden, V. Ginzburg, A. Leip, P. Smith, M. Sugiyama, F. Yamba, 2022: Cross-sectoral perspectives. W IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [P.R. Shukla, J. Skea, R. Slade, A. Al Khouradajie, R. van Diemen, D. McCollum, M. Pathak, S. Some, P. Vyas, R. Fradera, M. Belkacemi, A. Hasija, G. Lisboa, S. Luz, J. Malley, (red.). Cambridge University Press, Cambridge, Wielka Brytania i Nowy Jork, NY, USA. doi: 10.1017/9781009157926.005

Kontekst

Systemy produkcji i dostaw żywności są fundamentem naszych społeczeństw i gospodarek. Odczuwamy ich oddziaływanie także w naszym codziennym życiu. Uproszczony, linearny model łańcucha żywnościowego zastąpiono obecnie podejściem systemowym. Pozwala ono na bardziej holistyczne zrozumienie całej złożoności produkcji i konsumpcji żywności. Pomaga również zidentyfikować możliwości wprowadzania zmian na lepsze. Docelowy model systemu żywnościowego nie tylko zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, ale także zapewnia bezpieczeństwo żywności oraz pewny dostęp do zdrowego pożywienia dla przyszłych pokoleń w sytuacji, gdy populacja świata rośnie.

Istnieje jednak kilka wyzwań związanych z obecnym systemem żywnościowym, które wymagają podjęcia zdecydowanych działań. Chodzi mianowicie o brak bezpieczeństwa żywnościowego, zmiany klimatu, dobrostan zwierząt, marnotrawstwo żywności, biodegradację itp. Około 9% ludności UE nie ma dostępu do zdrowej i pożywej żywności w wystarczających ilościach (2). Produkcja żywności odpowiada za ponad jedną trzecią globalnych emisji gazów cieplarnianych (3). Rocznie powstaje prawie 59 mln ton odpadów spożywczych, a ich szacowana wartość rynkowa w Unii Europejskiej wynosi 132 mld euro. (4)

W systemie żywnościowym współistnieje ze sobą wiele powiązanych podmiotów. Są to rolnicy, producenci, dystrybutorzy, sprzedawcy detaliczni i konsumenci. Obecny system nie gwarantuje sprawiedliwego podziału korzyści ekonomicznych pomiędzy zainteresowane strony. Chociaż małe i średnie gospodarstwa stanowią 80 proc. wszystkich podmiotów rolnych w Unii Europejskiej, otrzymują jedynie 20 proc. dotacji rolnych. (5) Cena żywności jest często sztucznie zaniżana z powodu dopłat, efektów zewnętrznych i zakłóceń na rynku. Może to stanowić utrudnienie dla rolników i producentów, gdy chcą utrzymywać zrównoważone środowiskowo praktyki i wypracowywać uczciwe wynagrodzenie. Aby temu zaradzić, konieczne jest wspieranie zrównoważonych praktyk rolniczych i stworzenie równych warunków rynkowych dla producentów.

Nieuczciwe praktyki na rynku pracy i niesprawiedliwość społeczna są powszechne w obecnym systemie żywnościowym. Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju społecznego wymaga uwzględnienia potrzeb i perspektyw wszystkich zainteresowanych stron, w tym społeczności marginalizowanych i wrażliwych. Produkcja i dystrybucja żywności również odbijają się na środowisku, ponieważ przy produkcji żywności powszechnie stosuje się nawozy i pestycydy, które pogarszają jakość gleby, wody i powietrza. (6) Aby osiągnąć równowagę ekologiczną, konieczne jest prowadzenie polityk promujących rolnictwo odnawialne, praktyki ekologiczne i agroleśnictwo, które zazwyczaj wymagają znacznych inwestycji w badania, infrastrukturę i edukację. Według badań, samo rolnictwo ekologiczne może zmniejszyć emisję gazów cieplarnianych nawet o 40 procent oraz ma pozytywny wpływ na różnorodność biologiczną i zdrowie gleby. (7) A zatem kluczowe znaczenie ma osiągnięcie gospodarczej, społecznej i ekologicznej równowagi systemu żywnościowego. Tylko odporny i trwały system żywnościowy jest w stanie zaspokoić potrzeby żywieniowe przyszłych pokoleń.

Unia Europejska uznaje wagę zrównoważonych systemów żywnościowych. UE

wprowadziła kilka polityk i inicjatyw na rzecz promowania zrównoważonego rozwoju w całym systemie żywnościowym. Najistotniejszą inicjatywą jest strategia „Od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego, przyjęta w 2020 r. w ramach Europejskiego Zielonego Ładu. Strategia określa kompleksowe ramy działań, które mają zostać osiągnięte do 2030 r. i uwzględnia promowanie zrównoważonej diety, ograniczenie marnotrawstwa żywności oraz stosowania pestycydów, poprawę zdrowia gleby i upowszechnianie rolnictwa ekologicznego. Inną ważną inicjatywą jest wspólna polityka rolna (WPR), która wspiera rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich w Unii Europejskiej. WPR obejmuje działania wspierające zrównoważone praktyki rolnicze, małe i średnie gospodarstwa, ochronę różnorodności biologicznej i poprawę dobrostanu zwierząt.

Istnieją również inne partnerstwa i inicjatywy, które przyczyniają się do rozwoju zrównoważonych systemów żywnościowych w Europie. Unijna Platforma ds. Strat i Marnotrawienia Żywności to narzędzie łączące uczestników całego systemu żywnościowego, które pomaga im dzielić się najlepszymi praktykami i opracowywać rozwiązania w celu ograniczenia marnotrawstwa żywności. Podobnie działa oznakowanie ekologiczne UE, które poświadcza, że produkty spożywcze spełniają kryteria zrównoważonego rozwoju i informuje konsumentów o ważnych czynnikach, by mogli podejmować wybory zgodne z rozwojem zrównoważonym.

Komisja Europejska ogłosiła uruchomienie nowych ram prawnych dla zrównoważonych systemów żywnościowych. Miały one zostać wprowadzone pod koniec 2023 r. Celem tego unijnego aktu prawnego było rozwiązanie problemu zarządzania i braku zintegrowanej podejścia opartego na zrównoważonym rozwoju w polityce żywnościowej UE. Takie prawo mogłoby wyznaczać obowiązkowe cele zrównoważonego rozwoju dla uczestników systemu żywnościowego, prowadzić do zmiany nawyków żywieniowych i uczynić zrównoważoną żywność bardziej przystępną cenowo. Niestety propozycja ta została bezterminowo zamrożona.

2 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220225-1>

3 <https://www.fao.org/news/story/en/item/1379373/icode/>

4 https://food.ec.europa.eu/safety/food-waste_en

5 https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2019-05/cap-separating-facts-from-fiction_en_0.pdf

6 Christie, M., Martín-López, B., Church, A. et al. Understanding the diversity of values w “Nature’s contributions to people”: insights from the IPBES Assessment of Europe and Central Asia. *Sustain Sci* 14, 1267-1282 (2019).

7 https://www.organicseurope.bio/content/uploads/2022/04/IFOAMEU_advocacy_organic-benefits-for-cli

Metodologia

Kluczowym elementem niniejszego raportu są starannie wybrane studia przypadków z pięciu krajów europejskich: Danii, Niemiec, Litwy, Polski i Szwecji. Ich wyboru dokonano w oparciu o kompleksową i wnikliwą analizę różnorodnych inicjatyw z dziedziny zrównoważonego systemu żywnościowego. Kryteria wyboru były następujące:

1. Stopień innowacyjności:

- Priorytetowo potraktowaliśmy inicjatywy, które pokazują innowacyjne podejście lub demonstrują strategie promowania zrównoważonego rozwoju w systemie żywnościowym. Chodzi o inicjatywy wprowadzające nowe koncepcje, technologie lub ramy polityczne w celu sprostania wyzwaniom środowiskowym, społecznym lub zdrowotnym.

2. Skuteczność:

- Kluczową kwestią była skuteczność inicjatywy w osiągnięciu wyznaczonych celów. Skupiliśmy się na studiach przypadków, które skutecznie osiągały pozytywne wyniki, czy to pod względem wpływu na środowisko, korzyści społecznych, czy rentowności gospodarczej. Mimo to niektóre z inicjatyw mają wady, z których, mamy nadzieję, też możemy się czegoś nauczyć.

3. Możliwość zwiększania zasięgu i/lub zastosowania w innych regionach:

- Poszukiwaliśmy inicjatyw o silnym potencjale powtarzalności i z możliwością powielania działań poza ich pierwotnym kontekstem. Studia przypadków zostały wybrane w oparciu o ich potencjał do inspirowania podobnych działań na różnych poziomach zarządzania, od szczybla lokalnego - w gminach, po krajowy - na poziomie rządowym, i w różnych regionach Europy.

4. Różnorodność inicjatyw i rodzajów instrumentów kontroli:

- Uwzględniono różnorodne inicjatywy w celu zapewnienie kompleksowego przeglądu działań w zakresie zrównoważonego systemu żywnościowego. Naszym celem było zaprezentowanie projektów prowadzonych przez różnego rodzaju podmioty, skierowanych do licznych interesariuszy i stosujących wiele różnorodnych instrumentów kontroli - np. przepisy polityk, dobrowolne certyfikacje i partnerstwa publiczno-prywatne.

Zastosowaliśmy te kryteria wyboru, gdyż chcieliśmy przedstawić wszechstronny obraz inicjatyw dotyczących zrównoważonego systemu żywnościowego w Europie, podkreślając zarówno udane pomysły, jak i kluczowe wnioski, które mogą być podstawą dla przyszłych działań w zakresie kształtowania polityk i wdrażanie działań w regionie. **Wykaz wybranych inicjatyw figuruje w tabeli na następnej stronie.**

Opierając się na kompleksowej analizie tych studiów przypadków, opracowaliśmy serię zaleceń dla wspierania decydentów w ich wysiłkach na rzecz promowania zrównoważonych systemów żywnościowych. **Zalecenia zostały zebrane i przedstawione w końcowym rozdziale niniejszego raportu.**

| | Nazwa inicjatywy | Kraj | Inicjator | Krótki opis |
|----|---|---------|--|--|
| 1 | Gospodarstwo ekologiczne Juchowo Farm | Polska | Fundacja | Największe gospodarstwo biodynamiczne w Europie. Aktywnie działa na rzecz wypracowania lokalnego rynku dla swoich produktów, a także angażuje się w sprawy lokalnej społeczności. |
| 2 | Proper Accounting in Agriculture - Prawidłowa księgowość w rolnictwie | Niemcy | Obywatelska a spółka akcyjna | Narzędzie do księgowania rzeczywistych kosztów gospodarstw rolnych. |
| 3 | The Scanian Bean - Strączkowa Skania | Szwecja | Partnerstwo publiczno-prywatne | Regionalny plan działania we współpracy przedsiębiorstw i władz w celu promowania lokalnej produkcji roślin strączkowych przeznaczonych do spożycia przez ludzi. |
| 4 | Projekt Ekologiczna żywność dla mieszkańców terenów uprzemysłowionych | Polska | Lokalne organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną środowiska | Projekt mający na celu dostarczanie mieszkańcom silnie zanieczyszczonych regionów przemysłowych w południowo-zachodniej Polsce żywności ekologicznej uprawianej na obszarach niezanieczyszczonych. |
| 5 | Ekoznakowanie sklepów spożywczych | Szwecja | Krajowe organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną środowiska | Ekoznakowanie sklepów spożywczych przez strony trzecie. |
| 6 | Zakaz napojów energetycznych dla osób poniżej 18. roku życia | Litwa | Administracja rządowa | Surowe przepisy dotyczące sprzedaży napojów energetycznych osobom poniżej 18 roku życia, zakazujące ich sprzedaży, zakupu lub przekazywania małoletnim oraz nakładające kary za naruszenia. |
| 7 | Podatek cukrowy | Polska | Administracja rządowa | Opłata za napoje z dodatkiem cukru, substancji słodzących, kofeiny lub tauryny. |
| 8 | The Fund for Plant-based Foods - Fundusz na rzecz żywności pochodzenia roślinnego | Dania | Administracja rządowa | Fundusz ma na celu wspieranie produkcji żywności pochodzenia roślinnego. |
| 9 | Gyvi gali, większa dostępność żywności pochodzenia roślinnego | Litwa | Organizacja pozarządowa zajmująca się prawami zwierząt | Kampania na rzecz wspierania i uświadamiania konsumentów w zakresie żywności pochodzenia roślinnego. |
| 10 | Diet for a Green Planet - Dieta dla zielonej planety | Szwecja | Gmina | Politycznie umocowane kryteria zrównoważonej diety. |
| 11 | Wewnętrzny podatek klimatyczny | Dania | Gmina | Wewnętrzny podatek klimatyczny zachęcający do zamówień publicznych przyjaznych dla klimatu. |
| 12 | Szwedzki stół w szkołach | Litwa | Administracja rządowa | Zalecenia mające na celu wprowadzenie obiadów w formie szwedzkiego stołu w szkolnych stołówkach na Litwie. |
| 13 | Działania na rzecz ograniczenia marnotrawstwa żywności | Litwa | Administracja rządowa | Kompleksowe działania: wytyczne i informacje dla producentów pierwotnych, zmiany zasad zgodności z normami handlowymi oraz dotacje dla żywnościowych organizacji charytatywnych. |

Inicjatywa 1 „Gospodarstwo Juchowo”

Opis inicjatywy

Największa farma biodynamiczna w Europie, położona w gminie Silnowo, w północnej Polsce. Od dwudziestu lat gospodarstwo aktywnie działa na rzecz wypracowania lokalnego rynku dla swoich produktów, a także angażuje się w sprawy lokalnej społeczności.

Kilka faktów

Gospodarstwo Juchowo powstało na początku 2000 roku na bazie idei zaangażowania się w rolnictwo biodynamiczne i przywracania żyzności gleby. Farma o powierzchni około 2 tys. hektarów jest własnością Fundacji im. Stanisława Karłowskiego. Fundacja prowadzi gospodarstwo w oparciu o filozofię „zdrowej ziemi, zdrowych roślin, zdrowych zwierząt i zdrowych ludzi”.

Cel

W Juchowie praca opiera się na produkcji, przetwórstwie i dystrybucji żywności w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W gospodarstwie szanuje się dobrostan zwierząt, uwzględnia się wpływ działań człowieka na różnorodność biologiczną i glebę, a także zapewnia się pracownikom dobre warunki pracy. Fundacja ma także ambicję wpływania na kształt całego łańcucha żywnościowego także poza samym gospodarstwem.

Zainteresowane strony

Farma jest własnością Fundacji im. Stanisława Karłowskiego. Jej patronem jest Stanisław Karłowski (1879–1939), senator w okresie międzywojennym, a od 1931 roku pionier rolnictwa biodynamicznego w Polsce.

Bieżącą działalnością zajmuje się jednak Spółka Rolnicza Juchowo Sp. z o.o. oraz zakład aktywności zawodowej dla osób z niepełnosprawnością (ZAZ).

Najważniejsze wyniki i wnioski

- Ożywienie lokalnego i regionalnego rynku produktów ekologicznych
- Poprawa stanu miejscowej gleby, powietrza i wody
- Zwiększone wsparcie dla osób z niepełnosprawnością, w szczególności w odniesieniu do rozwoju umiejętności zawodowych
- Skrócenie łańcuchów dostaw żywności.

Potencjał rozwojowy

Obserwując sukces farmy Juchowo, można dojść do wniosku, że warto byłoby wspierać podobne zakłady w innych częściach Polski, a także w innych krajach Unii Europejskiej. Z perspektywy systemu żywnościowego interesujące jest to, w jaki sposób polityka może wspierać rozwój przetwórstwa w gospodarstwie i skrócenie łańcuchów dostaw.

Warto również zauważyć, że część działalności jest prowadzona jako przedsiębiorstwo gospodarki społecznej i oferuje miejsca pracy osobom z niepełnosprawnością, które bez takich możliwości mogłyby znaleźć się poza rynkiem pracy.

Zielone zamówienia publiczne w Polsce są o wiele mniej rozpowszechnione niż w wielu innych państwach członkowskich. Gdyby to się zmieniło, Juchowo potencjalnie sprzedawałoby więcej swoich produktów podmiotom publicznym, takim jak stołówki szkolne.

Pełna historia

Na początku XX wieku gospodarstwo Juchowo należało do niemieckiej rodziny szlacheckiej. Po II wojnie światowej obszar ten stał się częścią terytorium Polski, a komunistyczny rząd przekształcił posiadłość w państwowe gospodarstwo rolne (PGR). Kiedy pół wieku później reżim komunistyczny upadł, nie było nikogo, kto chciałby kupić gospodarstwo i zainwestować w ziemię. Farma stała opuszczona i popadała w ruinę. Trwało to kilka lat, aż do początku 2000 roku, kiedy to na gospodarstwo uwagę zwróciła polsko-niemiecka organizacja – Fundacja im. Stanisława Karłowskiego. Dzięki darowiznom od firm i osób fizycznych udało się kupić ziemię. A w 2004 roku fundacja zarejestrowała się jako firma rolnicza i mogła rozpocząć uprawę ziemi.

Od samego początku Juchowo realizuje zasady zrównoważonego i ekologicznego rolnictwa. Prowadzi także programy edukacyjne, naukowe i dydaktyczne. Ponadto wspiera integrację społeczną i zawodową osób niepełnosprawnych.

Obecnie do rolniczej produkcji biodynamicznej wykorzystuje się 1076 hektarów. System zarządzania nazywany jest rolnictwem obiegu zamkniętego. W skrócie oznacza to, że cała pasza jest produkowana w gospodarstwie, a cały obornik jest rozprowadzany na własnych polach. Pogłowie bydła wynosi 700 sztuk, z czego około połowa to krowy mleczne. Ponadto około 20 hektarów jest wykorzystywanych do upraw ogrodowych – rosną tam warzywa i zioła. Żyto, jęczmień, pszenica, orkisz, owies, gryka, len, rzepak i buraki pastewne są przeznaczane na przetwórstwo. Żyzność gleby poprawia się dzięki uprawom koniczyny i lucerny.

Aby skrócić łańcuchy dostaw i zwiększyć wartość, duża część towarów jest przetwarzana bezpośrednio w gospodarstwie. Łącznie w Juchowie powstaje ponad 100 różnych produktów spożywczych, w tym chleb, jogurt, makaron, dżemy, kiełbasy, herbaty ziołowe i syropy.

Na początku ekologiczne mleko z Juchowa, które było pierwszym i przez pewien czas jedynym produktem Gospodarstwa, eksportowano do Niemiec, ponieważ popyt na żywność ekologiczną w Polsce był wtedy niewielki. W ciągu dwudziestu lat wiele się zmieniło. W tym czasie wzrosło zainteresowanie produktami ekologicznymi w Polsce, jak i gotowość do płacenia nieco więcej za lepszą żywność. Stopniowo zaczęto przetwarzać mleko na farmie i szukać lokalnych nabywców. Obecnie około 30% mleka przetwarza się w przydomowej mleczarni do produkcji sera, który jest również sprzedawany w promieniu kilkudziesięciu kilometrów od gospodarstwa. Mleko jest butelkowane, sprzedawane na lokalnym rynku, ale także dystrybuowane do kilkudziesięciu sklepów z żywnością ekologiczną w północnej części Polski.

Dziś produkty Juchowa sprzedawane są w trzech kierunkach:

- **Lokalnie.** W gospodarstwie znajduje się sklep, który sprzedaje wszystkie produkty dostępne w sezonie wegetacyjnym i przetwarzane na miejscu. Ponadto w pobliskim Szczecinku (12km) znajduje się sklep, który sprzedaje wyłącznie towary produkowane w Juchowie.
- **Regionalnie.** Produkty z Juchowa można również znaleźć w wielu sklepach ekologicznych w północnej Polsce. Docierają nawet do Warszawy, gdzie sprzedają je sklepy Spółdzielni Dobrze. Pracownicy firmy Juchowskie Smaki uczestniczą w targach żywności ekologicznej, takich jak Natura Food w Łodzi.
- **Online.** Bardzo ważną rolę odgrywa sklep internetowy, w którym klienci mogą zamówić wszystkie produkty online. Paczki są wysyłane w środy i piątki, więc klienci mogą otrzymać swoje zamówienia w ciągu dwóch dni, jeśli zamówią we właściwym czasie.

Znaczna część pracy jest wykonywana w ramach przedsiębiorstwa społecznego, które oferuje szkolenia zawodowe i zatrudnienie dla osób z niepełnosprawnością intelektualną lub zaburzeniami psychicznymi (ZAZ). ZAZ zarządza ogrodem ziołowym i sadem, a zbiory przekształca w herbatki ziołowe, dżemy i syropy, ale także zaopatruje przydomową piekarnię. Pracownicy ZAZ są zatrudnieni w niepełnym wymiarze godzin, uczestniczą w warsztatach terapeutycznych i mają dostęp do rehabilitacji.

Fakt, że gospodarstwo jest własnością fundacji pozwala zbierać fundusze na innowacyjne projekty prospołeczne, takie jak poprawa dobrostanu zwierząt poprzez budowę przyzwoitej stodoły, prowadzenie badań nad jakością gleby, a także szkolenie zawodowe. Potencjalną wadą formy własności jest udział wielu osób w procesach decyzyjnych, gdyż podejmowanie decyzji zajmuje czasami dużo czasu.

Ogólnie rzecz biorąc, Juchowo jest dobrym przykładem tego, jak można prowadzić dochodowy biznes rolny nie porzucając wartości ekologicznych i społecznych. Podstawą sukcesu są tu zaangażowanie w życie lokalnej społeczności, inwestycje w przetwórstwo bezpośrednio na miejscu i rozwój krótkich łańcuchów dostaw.

Inicjatywa 2 „Prawidłowa księgowość rolna”

Opis inicjatywy

Narzędzie do księgowania rzeczywistych kosztów gospodarstw rolnych.

Kilka faktów

Kalkulator wartości regionalnej to narzędzie komercyjne, które ocenia wartość finansową usług społecznych, ekologicznych i regionalnych świadczonych przez rolników i właścicieli gruntów. Dokonuje także klasyfikacji w skali procentowej i w skali z użyciem kolorów. Narzędzie zostało pierwotnie opracowane do użytku w Niemczech, ale obecnie jest dostosowywane do innych części świata.

Cel

Wizualizacja wspólnych dóbr dostarczanych przez przedsiębiorstwa rolne (gospodarstwa) zajmujące się zrównoważonym rolnictwem i rozpowszechnianie tych informacji.

Zainteresowane strony

Narzędzie zostało opracowane w celu monitorowania zrównoważonego charakteru gospodarstw, zarówno ekologicznych, jak i konwencjonalnych.

Najważniejsze wyniki i wnioski

Obecnie korzysta z tego narzędzia kilkaset gospodarstw.

Potencjał rozwojowy

Do tej pory narzędzie było wykorzystywane głównie przez rolników indywidualnych. Jednak podmioty z górnej części łańcucha dostaw mogą również kupić to narzędzie do monitorowania i wspierania swoich dostawców i ich pracy w zakresie zarządzania środowiskowego. To ostatecznie przynosi korzyści rolnikom, którzy są najbardziej zaangażowani w zrównoważony rozwój.

Monitorowanie i docenianie działań przyjaznych dla środowiska może również posłużyć do opracowania modelu rozwoju nowych systemów wsparcia finansowego na rzecz zrównoważonego rolnictwa.

Pełna historia

Rolnictwo przemysłowe wywołuje wiele szkodliwych skutków, w tym erozję gleby, utratę węgla organicznego w glebie, spadek różnorodności biologicznej, wymywanie azotanów i zanieczyszczenie wody. Z drugiej strony, zróżnicowane gospodarstwa zarządzane zgodnie z zasadami agroekologicznymi mogą mieć znaczące pozytywne oddziaływanie. Jednak ani negatywne oddziaływanie rolnictwa, ani w większości wypadków te pozytywne nie znajdują odzwierciedlenia w bilansach gospodarstw rolnych ani nie przekładają się na ceny rynkowe produktów rolnych.

Właśnie w związku z tymi trudnościami obywatelska spółka akcyjna z południowych Niemczech - Regionalwert AG Freiburg/Br - opracowała metodę „prawidłowej księgowości rolnej”. Założyciel Christian Hiß dorastał na jednej z pierwszych farm ekologicznych w Niemczech. Przez kilka lat sam prowadził działalność w zakresie ogrodnictwa ekologicznego, ale szybko zdał sobie sprawę, że zrównoważone rolnictwo prowadzone na małą, regionalną skalę nie jest opłacalne finansowo. Jednak przejście na masową produkcję i rezygnacja z różnorodności w gospodarstwie było dla niego wykluczone. W związku z tym zajął się gruntowną zmianą w sposobie myślenia o rachunkowości wyników operacyjnych.

Prace rozpoczęły się w 2016 roku i zostały wykonane we współpracy ze specjalistami, społeczeństwem i środowiskiem akademickim. Pierwsza komercyjna wersja kalkulatora ruszyła w 2020 roku. Od 2021 r. oddzielna firma (Regionalwert Leistungen AG) zajmuje się zarządzaniem tym narzędziem.

„Naszą misją jest doprowadzenie do reformy praktyk księgowych w rolnictwie”, wyjaśnia Johanna Norris, która pracuje dla międzynarodowego zespołu Regionalwert Leistungen. „Zadanie polega na wycenie zrównoważonych praktyk po stronie produkcji. Zliczamy wszystko, co robi gospodarstwo, by przyczynić się do zrównoważonego rozwoju, niezależnie od tego, czy jest to rozwój ekologiczny, wspieranie infrastruktury społecznej, czy gospodarki regionalnej. To są nasze trzy filary”.

Kalkulator wyników określa i wycenia działania związane ze zrównoważonym zarządzaniem gospodarstwem na podstawie trzech filarów. Te z kolei są podzielone na dziesięć obszarów tematycznych: żyzność gleby, różnorodność biologiczna, klimat i woda, dobrostan zwierząt, wiedza ekspercka, rola w społeczności, jakość zatrudnienia, suwerenność gospodarcza, regionalne cykle gospodarcze i regionalna sieć kontaktów. Każdy obszar obejmuje podobszary, które są oceniane za pomocą wskaźników.

Ekspertka wyjaśnia tę procedurę następująco: „Mamy około 300 kluczowych wskaźników wyników (KPI), które wykorzystujemy do oceny, jak bardzo zrównoważone jest dane gospodarstwo. Rolnicy wpisują swoje dane, zadajemy im szereg pytań. Wprowadzanie danych trwa do pięciu godzin, ale w niektórych przypadkach znacznie mniej.

W większości przypadków rolnicy sami płacą za tę usługę. Norris uważa, że czas potrzebny na wprowadzenie danych to jedno z głównych wyzwań. „Rolnicy mają już i tak wiele na głowie i nie bardzo mają ochotę na całą tę biurokratyczną pracę.” Nasza rozmówczyni uważa jednak, że ten wysiłek się opłaca, ponieważ „może to przynieść im wiele korzyści w planowaniu i w ramach poradnictwa strategicznego”.

Wynik dla każdego wskaźnika KPI jest mierzony i oceniany na skali kolorów, a poziom zrównoważoności wyrażony w procentach. Zgłoszone przez gospodarstwo działania są również wyceniane finansowo, co jest kluczowym elementem narzędzia. „Ostatecznym celem jest, aby rolnicy otrzymali wynagrodzenie za te działania”.

Wśród osób, które zakupiły narzędzie, oprócz rolników indywidualnych, są też przetwórcy żywności, młynarze i producenci płatków śniadaniowych. Nabyli oni pakiety kodów dla swoich dostawców, aby mogli wprowadzić dane do narzędzia. Celem jest monitorowanie i wspieranie rolników w ich wysiłkach na rzecz

zrównoważonego rozwoju.

Istnieją również pomysły na współpracę z innymi podmiotami w dolnej części łańcucha dostaw. „Sprzedawcy detaliczni mogliby odegrać ważną rolę. Są w stanie dużo zmienić, wybierając lub wspierając producentów tak, by przejść do bardziej ekologicznych praktyk.

Kilkaset gospodarstw już oceniło swój poziom zrównoważonego rozwoju.

„Narzędzie zostało wykorzystane do oceny dwunastu różnych gałęzi rolnictwa, od hodowli zwierząt gospodarskich po warzywa i owoce.”

Większość z podmiotów ma siedzibę w Niemczech, ale narzędzie jest również rozwijane do użytku w innych częściach świata. „Największym podmiotem, który umieścił swoje dane w arkuszu, była farma z Ameryki Łacińskiej o powierzchni 700 hektarów.”

Istnieją inne narzędzia, które mierzą zrównoważony charakter gospodarstw.

„Aczkolwiek większość z nich opiera się na wynikach, na przykład po prostu liczą, ile gatunków ptaków znajduje się na farmie.” To nowe narzędzie jednakże mierzy „działania, które rolnik może podjąć, aby przyczynić się do rozwoju w określonej kategorii, czy to różnorodności biologicznej, czy żyzności gleby”.

To narzędzie dla rolników jest dostępne tu i teraz, ale twórcy mają również ambicję wprowadzenia alternatywnego modelu wyceny pracy rolników i właścicieli ziemskich na szerszą skalę.

Mogłoby to doprowadzić do „reformy wspólnej polityki rolnej tak, by opierała się bardziej na włożonych wysiłkach, a nie na tym, ile hektarów ma gospodarstwo.

Oczywiście istnieje wiele zasad, które należy stosować, ale większość pieniędzy jest rozdzielana w zależności od powierzchni upraw a chcielibyśmy, aby to się zmieniło”.

Inicjatywa 3 „Scania Bean – Strączkowa Skania”

Opis inicjatywy

Skånebönan (dosłownie „Fasola ze Skanii”) to regionalny plan działania we współpracy przedsiębiorstw i władz w celu promowania lokalnej produkcji roślin strączkowych przeznaczonych do spożycia przez ludzi.

Kilka faktów

Skånebönan (Scania Bean) to regionalny plan działania stworzony wspólnie przez przedstawicieli firm spożywczych i rolniczych, uniwersytetów i instytucji badawczych w Skanii (Skåne).

Celem jest przyspieszenie w tym regionie produkcji roślin białkowych, takich jak groch, fasola, soczewica i łubin. Plan działania ma również na celu zwiększenie bezpieczeństwa szwedzkich rolników, aby zachęcić ich do prowadzenia takich upraw.

Plan działania składa się z czterech etapów:

- Gwarantowanie zamówień na rośliny białkowe z przemysłu i handlu.
- Stworzenie większej liczby zakładów przygotowawczych i przetwórczych w Szwecji.
- Rozpowszechnianie aktualnej wiedzy, aby upowszechnić korzyści z takich upraw.
- Rozszerzenie planu na resztę Szwecji.

Cel

Zwiększenie produkcji roślin strączkowych do spożycia przez ludzi w Skanii. Pomoc rolnikom w dostosowaniu ich produkcji. Rozwój Skanii jako wiodącego regionu w produkcji białka roślinnego. Uczynienie Szwecji bardziej samowystarczalną pod względem produkcji roślin strączkowych i zmniejszanie uzależnienia od importu w celu wzmocnienia gotowości na wypadek kryzysu.

Zainteresowane strony

Do przeprowadzenia prac projektowych zaangażowano znany podmiot działający w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego – Skåne Food Innovation Network (SFIN – Skańska sieć innowacji spożywczych). Jest to stowarzyszenie non-profit firm prywatnych, sektora publicznego i uczelni, które pracują w przemyśle spożywczym w Skanii.

Prace nad planem działania prowadzone były przez Akademię Żywności przy wsparciu Region Skåne i rady administracyjnej regionu Skanii (Länsstyrelsen). Jest on finansowany przez Region Skåne, który jest również odpowiedzialny za ciągłą koordynację projektu.

Uczestnikami realizującymi plan działania Skånebönan są:

- Hushållningssällskapet (stowarzyszenie gospodarki wiejskiej i rolnictwa)

- Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) (federacja szwedzkich rolników)
- Lantmännen (szwedzka spółdzielnia rolna)
- Länsstyrelsen Skåne (rada administracyjna regionu Skania)
- Lunds Tekniska Högskola (LTH) (Politechnika w Lund)
- Orkla Foods Sverige
- Pernod Ricard/The Absolut Company
- Region Skåne (Region Skania)
- RISE
- Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) (Szwedzki Uniwersytet Nauk Rolniczych)
- Sweden Food Arena

Najważniejsze wyniki i wnioski

Wdrażanie planu działania już się rozpoczęło.

Kilka przykładów działań:

- Wydział Szwedzkiego Uniwersytetu Nauk Rolniczych SLU Alnarp stworzył projekt badawczy zatytułowany „Jak trafia fasola na talerz?”. Celem jest stworzenie rolnikom z południowej Szwecji okazji do spotkania się z nabywcami roślin strączkowych i wspólnego omawiania przeszkód oraz rozwiązań dla zawierania rentownych umów handlowych.
- Wspólna akwizycja Departamentu Spraw Wiejskich w celu omówienia, w jaki sposób rośliny wysokobiałkowe mogą stać się częścią zaktualizowanej strategii żywnościowej. Jednym z postulatów jest stworzenie pakietu zachęt dla zwiększenia upraw.
- LTH (Politechnika w Lund) zachęca studentów do nowego spojrzenia na odpady/pozostałości, by wymyślić, jak można je wykorzystać. LTH rozważa powiązanie tego projektu ze Skånebönan.

Jeśli Skånebönan ma odnieść sukces, cały złożony łańcuch żywnościowy musi dokonać jednoczesnych różnorodnych transformacji (przegrupowań), co zajmie wiele lat. Dlatego Skånebönan nie ma daty zakończenia – projekt będzie działał tak długo, jak będzie potrzebna tego rodzaju wspólna platforma.

Potencjał rozwojowy

Od wielu lat Skania prowadzi współpracę pomiędzy władzami, uczelniami i firmami z przemysłu spożywczego, co także ułatwiło rozpoczęcie tego rodzaju strategicznego projektu.

Aby zmienić system żywnościowy, będziemy musieli dokonać istotnych zmian po stronie produkcji i konsumpcji. Tego typu plan działania – w który zaangażowane są różne podmioty – ułatwia ustanowienie łańcuchów dostaw dla nowych rodzajów żywności.

Widzimy ogromny potencjał rozpowszechniania planu działania. Jeśli mamy ograniczyć konsumpcję mięsa, musimy jeść więcej roślin strączkowych, a w wielu regionach Europy istnieje możliwość uprawiania znacznie większych ilości fasoli i grochu niż obecnie.

Regionalny plan działania obejmuje wysiłki na rzecz promowania podobnych zobowiązań i inwestycji na szczeblu krajowym.

Uważamy również, że Skånebönan może być wzorem dla podobnego planu działania na szczeblu UE. To wspólne podejście pozwala ułatwić produkcję roślin strączkowych i dokonać ukierunkowanych oraz innowacyjnych inwestycji w nową infrastrukturę.

Można je także zastosować w przypadku innych rodzajów innowacyjnej żywności.

Pełna historia

Skånebönan to inicjatywa integrująca środowisko. Celem jest, aby Skania stała się wiodącym regionem w produkcji nowych roślin białkowych, a także atrakcyjnym miejscem współpracy i inwestycji w całym łańcuchu wartości białek roślinnych, łączącym różne firmy z branży.

Projekt rozpoczął się, gdy przedstawiciele Szwedzkiej Akademii Żywności, Rady Administracyjnej Skanii i Regionu Skåne wzięli udział w konferencji na temat upraw białkowych i doszli do wniosku, że potrzebne są wspólne inwestycje w zwiększenie upraw i przetwórstwo. Wówczas zdecydowali się rozpocząć współpracę.

Region Skåne zlecił następnie Akademii Żywności dobranie właściwych interesariuszy i stworzenie planu działania.

„Chcemy wykorzystać możliwości, jakie oferuje wzrostowy sektor białek roślinnych. Wielu ekspertów uważa, że sprzedaż tych produktów spożywczych może sięgnąć 2,5 mld SEK w 2025 roku. Rośliny strączkowe to także lepsza alternatywa dla klimatu i środowiska. „Wymagają mniej ziemi i wytwarzają azot, który jest dobry dla gleby”, mówi Sara Fredström, kierowniczka ds. komunikacji w Akademii Żywności w Lund.

W ciągu ostatnich trzech lat rynek produktów białkowych pochodzenia roślinnego wzrastał w Szwecji o 16 procent rocznie. Popyt ze strony konsumentów wzrósł, ale mimo to tylko niewielki procent roślinnych produktów białkowych produkowanych w Szwecji wytwarzanych jest na bazie plonów uprawianych w Szwecji – większość surowców jest importowana.

„Jednym z powodów wysokiego udziału importu jest to, że w Szwecji brakuje mocy przerobowych w zakresie obierania/łuskania roślin, ich mielenia i wyciskania białka.

Uprawa roślin białkowych w Szwecji z pewnością wzrosła w ostatnich latach, ale większość produkcji trafia na paszę dla zwierząt. Do produkcji żywności nie wystarczy uprawa roślin białkowych ze Szwecji – popyt jest większy niż podaż.

Aby zwiększyć produkcję roślin i przetwórstwo, muszą być spełnione minimalne wymogi. W przeciwnym razie rolnicy i firmy nie będą mieli woli, ani możliwości inwestowania. Chodzi między innymi o zagwarantowanie rolnikom, że ktoś kupi ich plony lub poniesie część kosztów utraconych zbiorów.

Skånebönan tworzy takie możliwości. Celem jest poprawa dostępu do surowców do produkcji wysokobiałkowej żywności roślinnej w Szwecji. Jest to również ważne z perspektywy przygotowania kraju na sytuacje kryzysowe. Zwiększenie udziału szwedzkich surowców sprawia, że kraj jest mniej zależny od importu, co poprawia gotowość na wypadek kryzysu i zmniejsza emisje podczas transportu.

„Musimy zwiększyć moce produkcyjne w Szwecji. Nasza zależność od importu stanowić będzie zagrożenie w razie kryzysu. Zwiększona produkcja i przetwórstwo może poprawić sytuację. Warto dodać, że białko roślinne jest żywnością łatwą do przechowywania.

Według Szwedzkiej Agencji Rolnej zaspokojenie rosnącego popytu ze strony konsumentów jest w dłuższej perspektywie całkowicie wykonalne. Aby to zrobić, należy spełnić następujące warunki:

- rentowność upraw musi wzrastać,
- rolnictwo musi rozwijać te uprawy, aby zaspokoić potrzeby przemysłu,
- należy opracowywać i promować szwedzką żywność chętnie wybieraną przez konsumentów,
- więcej branż musi zajmować się przygotowaniem i udoskonalaniem surowca, aby nie musiał on być wysyłany za granicę,
- przemysł musi opracowywać szwedzkie produkty, których oczekują konsumenci,
- badania i sposób przetwarzania surowców muszą być zgodne z potrzebami i życzeniami.

W Skanii podejmowane są obecnie inicjatywy mające na celu poprawę tych warunków. Wiosną 2022 r. na spotkanie zaproszono przedstawicieli firm spożywczych, spółek rolniczych, władz, uczelni wyższych i instytucji badawczych.

Jesienią tego samego roku opublikowano i przyjęto wspólny plan działania „Skånebönan” – opracowany pod kierownictwem Akademii Żywności.

Plan działania określa cztery etapy, które powinny ostatecznie doprowadzić do zwiększenia produkcji roślin białkowych w Skanii i poprawić dalsze ich przetwarzanie.

Aby to osiągnąć, zidentyfikowano cztery cele cząstkowe:

- Zagwarantować zamówienia na rośliny białkowe od rolników ze strony przemysłu i handlu.
- Więcej zakładów przetwórczych i wzmożona działalność przetwórcza w Szwecji przy spełnieniu potrzeb łańcucha dostaw.
- Udostępnianie aktualnej wiedzy tak, aby ciągnąć z niej korzyści.
- Zaangażowanie w projekt na szczeblu krajowym i kontynuacja po zakończeniu dwuletniego planu działania.

„Plan działania ma, między innymi, zagwarantować bezpieczeństwo szwedzkim

rolnikom i zachęcić ich do rozpoczęcia uprawy roślin białkowych. Jest to żywy dokument, który będzie dalej wspólnie dopracowywany. Stanowi on punkt wyjścia do procesu rozwoju sektora w Skanii tak, by stała się ona wiodącym regionem w dziedzinie nowych białek roślinnych”, podsumowuje Sara Fredström.

Inicjatywa 4 “Projekt Ekologiczna żywność dla mieszkańców terenów uprzemysłowionych”

Opis inicjatywy

Projekt mający na celu dostarczanie mieszkańcom silnie zanieczyszczonych regionów przemysłowych w południowo-zachodniej Polsce żywności ekologicznej uprawianej na obszarach niezanieczyszczonych.

Kilka faktów

Śląsk to region Polski, gdzie dominuje górnictwo węgla i przemysł ciężki. Na początku lat 90. ubiegłego wieku okazało się, że żywność uprawiana w pobliżu tych kopalń i zakładów przemysłowych zawiera duże ilości metali ciężkich. W odpowiedzi Koło Miejskie w Gliwicach Polskiego Klubu Ekologicznego w Krakowie zainicjowało projekt mapowania obecności metali ciężkich w warzywach i glebie, w której były uprawiane. Jednocześnie postarano się zapewnić dostęp do produktów ekologicznych pochodzących z nieskażonych regionów. Aby zapewnić jak najszerszy zasięg, podjęto współpracę z różnymi instytucjami, w tym przedszkolami i szpitalami, aby objąć projektem najbardziej narażone grupy ludności.

Cel

Inicjatywa miała dwojaki cel: wzmocnienie profilaktyki zdrowotnej na Górnym Śląsku i w całej Polsce, a także podniesienie świadomości na temat konsekwencji zanieczyszczenia metalami ciężkimi związanego z przemysłem, transportem i rolnictwem.

Zainteresowane strony

Cechą charakterystyczną projektu było szerokie zaangażowanie interesariuszy.

Oto zaangażowane podmioty:

- Samorządy, przede wszystkim z Górnego Śląska – Zabrze, Knurów, Bytom, Katowice, Gliwice – oraz z województwa małopolskiego i Dolnego Śląska – Wrocław, Oława, Brzeg
- Właściciele sklepów spożywczych
- Niecertyfikowani rolnicy ekologiczni
- Szpitale
- Przedszkola
- Uczelnie

Najważniejsze wyniki i wnioski

Działania edukacyjne podniosły ogólną świadomość na temat zanieczyszczenia środowiska zarówno ze strony przemysłu, jak i rolnictwa. Wiązało się to z głębszym

zrozumieniem znaczenia profilaktyki zdrowotnej, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zdrowia dzieci i osób starszych. Ponadto media odegrały kluczową rolę w zwiększaniu zainteresowania produktami wolnymi od chemikaliów rolniczych i innych zanieczyszczeń.

Projekt był również istotny w rozwoju polityki wspierania produkcji ekologicznej w Polsce. Kluczowy kamień milowy z prawnego punktu widzenia osiągnięto w 2001 r. wraz z oddzieleniem przez rząd rolnictwa ekologicznego od instytucji certyfikujących oraz utworzeniem specjalnego organu audytującego gospodarstwa ekologiczne. Te przełomowe zmiany zostały dodatkowo wzmocnione w listopadzie 2001 roku, gdy wprowadzono przepisy dotyczących rolnictwa ekologicznego.

Polski Klub Ekologiczny od 1999 roku aktywnie angażował się w kształtowanie tej ustawy, ściśle współpracując z Sejmem i komisją parlamentarną ds. rolnictwa ekologicznego.

Potencjał rozwojowy

Projekt zakończył się wiele lat temu. Od tego czasu wiele się zmieniło, zarówno na lepsze, jak i na gorsze. Jednak niektóre elementy są nadal istotne przy projektowaniu przyszłych inicjatyw:

- Przyjęcie podejścia naukowego: czujne monitorowanie poziomu metali ciężkich w żywności podkreśla, jak ważne jest podejmowanie decyzji opartych na dowodach w ramach ochrony zdrowia publicznego.
- Aspirowanie do wysokiej jakości żywności: inicjatywa miała na celu podniesienie jakości żywności serwowanej w instytucjach publicznych. Niestety, od czasu realizacji tego projektu doszło do pogorszenia sytuacji: stołówki szkolne zostały zamknięte, a jedzenie w szpitalach nie jest już przygotowywane na miejscu.
- Współpraca między różnymi podmiotami: celem projektu było rozwiązanie pilnego problemu w systemie żywnościowym, co wymagało zaangażowania wielu podmiotów, zarówno publicznych, jak i prywatnych.
- Rozwijanie rynków: projekt działał jako platforma łącząca regionalnych producentów żywności z prywatnymi i publicznymi konsumentami. Dzięki dostępnej obecnie technologii cyfrowej możliwości w tym zakresie są znacznie większe.
- Zasady dotyczące zamówień publicznych mają zasadnicze znaczenie. Ostatecznie do upadku tej inicjatywy doprowadziły przepisy dotyczące zamówień publicznych, które Polska wprowadziła w związku z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Od tego czasu wprowadzono przepisy dotyczące zielonych zamówień publicznych, ale są one dobrowolne, a stopień ich wykorzystania w Polsce jest niski.

Pełna historia

Śląsk obciążony jest znaczącym skażeniem metalami ciężkimi - to spuścizna historii przemysłowej regionu. Niegdyś obszar ten był dynamicznym ośrodkiem górnictwa węgla, hutnictwa i przemysłu ciężkiego. Obecnie krajobraz niesie blizny dziesięcioleci intensywnej działalności człowieka.

Metale ciężkie, takie jak kadm i ołów, przedostają się do organizmu człowieka głównie z żywności uprawianej na zanieczyszczonych glebach. Spożywanie dużych ilości kadmu przez długi czas uszkadza nerki, a także zwiększa ryzyko złamań kości i raka. Ołów wpływa na mózg i układ nerwowy. Płody i małe dzieci są najbardziej narażone. Ekspozycja na te substancje może prowadzić do opóźnionego rozwoju, niższego IQ i zaburzeń zachowania.

Po upadku komunizmu w 1989 roku pojawiła się przestrzeń do otwartego omawiania tego rodzaju problemów środowiskowych. Wśród aktywnie zaangażowanych w ten temat były Halina Kacprzak i Janina Sokołowska, badaczki i członkinie nowo powstałego Polskiego Klubu Ekologicznego (PKE). Pracowały w zakładzie chemiczno-rolniczym w Gliwicach i rozpoczęły badania gleby, na skutek których stwierdzono alarmujące poziomy skażenia metalami ciężkimi, w szczególności ołowiem. Ich badania zaprowadziły je najpierw do Mysłowic, gdzie udokumentowano jeden z najwcześniejszych przypadków zatrucia ołowiem. Następnie rozszerzyły swoje badania na śląskie ogródki działkowe położone w pobliżu hut i koksowni. W latach 80. i 90. wielu Polaków odczuwało trudności finansowe, więc upowszechniła się uprawa na działkach owoców i warzyw na własny użytek.

W tym czasie opublikowano wyniki badań na temat szkodliwego wpływu metali ciężkich na dzieci. PKE wykorzystał te dowody i zaapelował o pozyskiwanie owoców i warzyw, zwłaszcza do spożycia przez dzieci, z mniej zanieczyszczonych sąsiednich województw. Jednocześnie ruch rolnictwa ekologicznego zaczął kształtować się w Polsce, choć nie było jeszcze sformalizowanego systemu certyfikacji. Dzięki współpracy z Ekolandem, stowarzyszeniem producentów żywności ekologicznej, powstała nowa koncepcja: nie tylko import produktów z terenów poza Śląskiem, ale także wprowadzenie produktów ekologicznych do stołówek przedszkolnych. Współpraca z Ekolandem ułatwiła kontakty z rolnikami zajmującymi się produkcją ekologiczną, dzięki czemu stało się to wykonalne.

PKE działał jako pośrednik i importował produkty ekologiczne do zanieczyszczonych miast. Były to głównie warzywa korzeniowe: marchew, buraki, seler i ziemniaki. Następnie dystrybuowano je do lokalnych właścicieli sklepów, a także do szpitali (w tym, na krótki czas do szpitala miejskiego w Gliwicach, w ramach specjalnej diety dla pacjentów z cukrzycą) i kilku przedszkoli. Ta współpraca trwała krócej lub dłużej, zależnie od podmiotu: od poniżej roku do prawie dekady.

W miastach, które wyraziły zgodę na udział w projekcie, powstały stoiska z warzywami. Stoiska te były reklamowane jako kontrolowane miejsca sprzedaży produktów uprawianych na nieskażonych obszarach.

Przeprowadzono analizy chemiczne stanu gleby i upraw pod kątem obecności pięciu metali. Były to ołów, kadm, chrom, nikiel i cynk. Badania dla całego projektu przeprowadzała Halina Kacprzak – począwszy od 1990 roku, a skończywszy na 2000 roku.

Jednocześnie przeprowadzono szeroko zakrojoną kampanię informacyjną. Poruszono w niej takie tematy jak porównanie ekologicznych warzyw z konwencjonalnymi produktami, oddziaływanie na zdrowie metali ciężkich, a także związane z nimi zagrożenia dla środowiska. Kampania była skierowana do szerokiego grona odbiorców. Na Śląsku zorganizowano różne wykłady, warsztaty i konferencje dla studentów i uczniów w każdym wieku, od dzieci z przedszkoli po studentów ostatniego roku wydziału chemii. W całym kraju odbywały się konferencje naukowe skierowane do interesariuszy, takich jak gminy czy lekarze.

Wiele zadań, w tym kontrole, wykonywali wolontariusze, szczególnie na początku projektu, ponieważ nie było na niego funduszy. W tamtym czasie PKE liczył około 40 członków, z czego około 15 aktywnie uczestniczyło w projekcie. Pierwsze środki na projekt przekazał naukowiec z Uniwersytetu Rutgersa, który usłyszał o inicjatywie. Później projekt otrzymał dofinansowanie od Miasta Gliwice oraz przez kilka lat miał wsparcie Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekt zakończył się po dziesięciu latach, w roku 2000. Wprowadzono nowe zasady dotyczące zamówień publicznych i podmioty publiczne nie mają już możliwości kupowania produktów ekologicznych, ponieważ nie mogą one konkurować cenowo z produktami nieekologicznymi. Przepisy dotyczące zielonych zamówień publicznych zostały wprowadzone dopiero w 2014 r.

Badania jakości gleby w Polsce prowadzone są od 1995 roku w cyklach pięcioletnich przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy (IUNG-PIB) na zlecenie Inspektoratu Ochrony Środowiska. ⁽⁸⁾ Niestety miejsca, gdzie pobierane są próbki pomiarowe nie obejmują najbardziej zanieczyszczonych obszarów na Śląsku. Sytuacja może jednak się poprawić dzięki przyjęciu długo oczekiwanej dyrektywy UE w sprawie monitorowania gleby.

Chociaż opisany projekt się zakończył, jest świadectwem siły oddolnych inicjatyw i szeroko zakrojonej współpracy. Powinien również stanowić inspirację dla tych, którzy chcą, aby Polska zwiększyła udział zielonych zamówień, który jest wśród najniższych w UE.

Inicjatywa 5 „Ekoznakowanie sklepów spożywczych”

Opis inicjatywy

Ekoznakowanie sklepów spożywczych przez strony trzecie.

Kilka faktów

Szwedzkie Towarzystwo Ochrony Przyrody (SSNC) posiada własne oznakowanie ekologiczne: „Bra Miljöval”, co tłumaczy się jako „Dobry wybór dla środowiska”. Od 1998 roku towarzystwo oferuje znakowanie ekologiczne supermarketów, zarówno poszczególnych sklepów, jak i całych sieci. Aby uzyskać licencję, sklep musi spełnić ponad 70 odrębnych wymagań, obejmujących takie aspekty, jak asortyment produktów, szkolenia pracowników i zużycie energii elektrycznej.

Cel

Zmniejszenie negatywnego wpływu sektora detalicznego na środowisko, naturę i zdrowie.

- Konsumentom należy ułatwić podejmowanie prośrodowiskowych decyzji w sklepie. Chodzi na przykład o znajdowanie produktów ekologicznych, ryb pochodzących ze zrównoważonych źródeł i opcji wegetariańskich.
- Sektor detaliczny powinien przyczynić się do stopniowego wycofywania szkodliwych dla środowiska chemikaliów poprzez dobór asortymentu produktów oferowanych w sklepach, ale także poprzez stosowanie w sklepach wyłącznie środków czyszczących oznakowanych jako ekologiczne.
- Supermarkety powinny zmniejszyć negatywny wpływ na środowisko i klimat, w tym zredukować zużycie energii i ilość niesortowanych odpadów.

Zainteresowane strony

Szwedzkie Towarzystwo Ochrony Przyrody certyfikuje obecnie jedną sieć supermarketów, która ma ponad 200 sklepów z ekoznakiem „Bra Miljöval”. Ponadto kilka niezależnych sklepów również uzyskało ten certyfikat środowiskowy.

Najważniejsze wyniki i wnioski

- Bardziej przyjazne dla środowiska produkty w sklepach. W tym wykluczenie niektórych produktów naprawdę niebezpiecznych dla środowiska.
- Wymóg dotyczący asortymentu doprowadził również do opracowania nowych produktów z oznakowaniem ekologicznym.
- Przepisy oznakowania ekologicznego dla sklepów spożywczych określają również zasady dotyczące unikania marnotrawstwa

żywności, zużycia energii i szkolenia personelu. Sklepy muszą też posiadać plany działania promujące sprzedaż alternatywnych produktów pochodzenia roślinnego i zwiększenie świadomości na temat zrównoważonego rozwoju.

- Niektóre z wymogów oznakowania ekologicznego weszły do prawa powszechnego. Jednym z przykładów jest zakaz stosowania fosforanów w detergentach do prania.

Potencjał rozwojowy

Wprowadzenie powszechnych wymagań dotyczących asortymentu, zwłaszcza w odniesieniu do niektórych kategorii produktów, może być kluczowe dla promowania bardziej prośrodowiskowych alternatyw. Możliwe byłoby również opracowanie ogólnych wymogów dotyczących ciągłych ulepszeń w zakresie marnotrawstwa żywności, zużycia energii i sprzedaży produktów ekologicznych. Można to osiągnąć za pomocą norm branżowych lub poprzez prawodawstwo.

Pełna historia

Oznakowanie ekologiczne dla sklepów spożywczych istnieje od 1998 r. i od momentu powstania było zmieniane pięć razy. Ida Ekvist z SSNC jest odpowiedzialna za ekoznak dla tej konkretnej kategorii:

„Nasz znak różni się nieco od innych oznakowań naszej organizacji, ponieważ nie oznaczamy konkretnego produktu, który kupuje konsument. Ekoznak odnosi się do całego sklepu. Wszystkie inne nasze znaki dotyczą produktów lub usług, które kupuje konsument, a zatem są to ubezpieczenia, subskrypcje mobilne czy też szampony. To podejście niesie ze sobą zarówno wyzwania, jak i szanse.”

Ważnym kryterium jest posiadanie szerokiej gamy produktów przyjaznych dla środowiska, ale sklepy powinny także unikać oferowania największych szkodników środowiskowych.

Na przykład, w ofercie powinny być trzy szampony z oznakowaniem ekologicznym. Jeżeli na rynku nie ma takich produktów, wymóg ten może zachęcić sieć supermarketów do opracowania własnych marek produktów spełniających kryteria oznakowania ekologicznego. Zwiększony popyt popycha wówczas rynek do produkcji większej liczby produktów z oznakowaniem ekologicznym.

„Od początku naszej działalności nastąpił duży postęp w produkcji ekologicznej. I tak, jeśli produkty ekologiczne stanowią więcej niż pięć procent sprzedaży sklepu, ten nie musi spełniać wymagań asortymentowych, ale powinien zwiększyć sprzedaż w ciągu trzech lat i co roku składać raport o tym, ile sprzedał. Ta wartość powinna stale rosnać.”

Pewne rodzaje produktów szkodliwych dla środowiska nie mogą w ogóle być sprzedawane w sklepach z ekoznakiem. Na przykład: krewetki królewskie są dozwolone tylko wtedy, gdy są hodowane w zamkniętych lądowych systemach produkcji akwakultury z recykulacją”. Innym przykładem są produkty skierowane do dzieci lub mające kontakt z żywnością - nie mogą one zawierać bisfenoli.

Istnieją również wymagania, które nie są widoczne dla konsumentów np. związane ze sposobem zarządzania sklepem. Ida wymienia niektóre z tych kryteriów:

„Pracownicy powinni być przeszkoleni w kwestiach środowiskowych. Powinien być ambasador środowiska i zarządca energii. Mamy również kryteria dotyczące sprzętania i obszarów socjalnych dla pracowników. Należy stosować wyłącznie środki czyszczące z ekoznakami i podawać kawę ze sprawiedliwego handlu z oznakowaniem ekologicznym.

Istnieją również zasady dotyczące transportu, segregacji odpadów i recyklingu.

Kryteria te wymagają również, aby sklep stale zmniejszał zużycie energii elektrycznej i marnotrawstwo żywności. Ida wierzy w ten model, ponieważ nie ustanawia on jedynie minimalnego poziomu na start, ale też oczekuje ciągłego doskonalenia: „To naprawdę wymaga zaangażowania.”

Jednym z wyzwań jest takie sformułowanie wymagań, by zachęcały one do zmian, ale pozostawały możliwe do spełnienia przez sklepy. Znaczący wzrost cen żywności w ciągu ostatnich kilku lat był szczególnie trudny, jak wyjaśnia Ida: „Obecnie każdej sieci sklepów bardzo ciężko jest zwiększyć udział sprzedawanych produktów ekologicznych. W takich przypadkach trzeba podchodzić do sprawy pragmatycznie. Nie możemy wymagać wzrostów, gdy cały rynek globalnie spada, a zainteresowanie maleje. W przypadku gdy licencjobiorcy nie są w stanie spełnić wymogu z powodu koniunktury, możemy im przyznać czasowe zwolnienie, któremu często towarzyszą inne wymogi i działania wyrównawcze. Na przykład, kiedy podmiot nie był w stanie zwiększyć sprzedaży produktów ekologicznych, zażądaliśmy w zamian, by bardziej przyłożył się do promowania produktów ekologicznych, uruchomił więcej kampanii reklamowych i zwiększył widoczności tych produktów”.

Ida podkreśla, że w takiej sytuacji cała branża musi podejmować wysiłki: „Gdy prosimy jeden sklep o zwiększenie udziału produktów ekologicznych, podczas gdy istnieje większa presja na ceny, a konkurencja jest trudniejsza, zadanie to może wydawać się niemożliwe. Trudno stawiać wówczas takie żądania, bo prawdopodobną konsekwencją byłoby przejście konsumentów do sklepów spożywczych z mniej rygorystycznymi ambicjami środowiskowymi. Potrzebujemy więc raczej instrumentów, które mają zastosowanie do całego rynku detalicznego artykułów spożywczych. Myślę, że sektor detaliczny powinien ustanowić wspólne cele w zakresie zrównoważonego rozwoju”.

Inicjatywa 6 „Zakaz napojów energetycznych dla osób poniżej 18. roku życia”

Opis inicjatywy

Ustawodawstwo: zmiana litewskiego prawa żywnościowego (Maisto įstatymas VIII-1608), przyjęta 15 maja 2014 r.

Kilka faktów

Litwa stała się pierwszym krajem UE, który wprowadził surowe przepisy dotyczące sprzedaży napojów energetycznych osobom poniżej 18 roku życia, zakazując ich sprzedaży, zakupu lub przekazywania osobom niepełnoletnim, z grzywnami za naruszenia. Środki te zostały podjęte ze względu na zagrożenia dla zdrowia związane ze spożyciem napojów energetycznych, szczególnie wśród młodych ludzi, w celu promowania zdrowszych wyborów żywieniowych i ochrony wrażliwych konsumentów w kraju.

Cel

Ochrona młodych ludzi, którzy są najbardziej narażeni, przed negatywnymi skutkami zdrowotnymi napojów energetycznych.

Zainteresowane strony

Konsumenci, sprzedawcy detaliczni.

Najważniejsze wyniki i wnioski

Skuteczne zapobieganie nadmiernej konsumpcji kofeiny przez młodzież.

Potencjał rozwojowy

To prawo może potencjalnie zachęcić do podobnych działań w innych krajach, ponieważ tego rodzaju środki legislacyjne są łatwe do przyjęcia.

Ten przykład jest interesujący, ponieważ pokazuje, że można ustalić limit wiekowy na produkty, które nie przynoszą korzyści dla zdrowia dzieci i młodzieży. Jesteśmy przyzwyczajeni do podobnych ograniczeń dotyczących alkoholu i tytoniu.

Pełna historia

Na Litwie nowelizacja ustawy o żywności zakazuje od dnia 1 listopada 2014 r. sprzedaży napojów energetycznych zawierających więcej niż 150 mg/l kofeiny osobom poniżej 18 roku życia.

Prawo zabrania sprzedaży, zakupu lub jakiegokolwiek innego udostępniania napojów energetycznych osobom poniżej 18 roku życia. Sprzedawcy napojów energetycznych mają prawo żądać od osoby kupującej napoje energetyczne przedstawienia dokumentu potwierdzającego tożsamość w przypadku wątpliwości co do jej wieku. Jeśli taka osoba nie przedstawi dokumentu tożsamości, sprzedawcy muszą odmówić

sprzedaży napojów energetycznych. Sprzedaż napojów energetycznych osobom poniżej 18 roku życia podlega karze grzywny w wysokości od 57 do 115 euro. Jeśli inne osoby kupują napoje energetyczne dla małoletnich bez opieki, podlegają karze grzywny w wysokości 14–57 euro.

Litwa stała się pierwszym krajem w Unii Europejskiej, który wprowadził tak restrykcyjne ograniczenia. Inne państwa członkowskie UE stosują obecnie tylko zalecenia ograniczające. Stany Zjednoczone również mają przepisy zakazujące sprzedaży tych napojów osobom niepełnoletnim. W Norwegii, Belgii, Danii i Francji napoje energetyczne sprzedawane są tylko w aptekach.

Ogólnie rzecz biorąc, kofeina, która stymuluje ośrodkowy i obwodowy układ nerwowy, sprzyja czujności i zwiększa aktywność fizyczną. Umiarkowane spożycie kofeiny nie stanowi zagrożenia dla zdrowia, ale około 30% napojów energetycznych na Litwie jest sprzedawanych w opakowaniach o pojemności 500 ml. Napoje energetyczne są niebezpieczne ze względu na wysokie stężenie kofeiny, co zwiększa ryzyko przedawkowania.

Napoje energetyczne stymulują układ nerwowy i wyczerpują organizm poprzez ciągłą jego mobilizację do działania. Po takiej stymulacji czujemy się wyczerpani, wycieńczeni i pojawia się ponownie potrzeba doładowania energii, co może prowadzić do uzależnienia. Jedną z najpoważniejszych konsekwencji długotrwałego spożycia napojów energetycznych jest wyczerpanie fizyczne.

Niebezpieczne jest spożywanie więcej niż 200–500 mg kofeiny na raz w przypadku dorosłych i więcej niż 75 mg w przypadku dzieci. Dzieci są bardziej wrażliwe na kofeinę, a napoje energetyczne zwiększają ciśnienie krwi, ułatwiają uzależnienie, negatywnie wpływają na układ hormonalny i mogą sprawić, że dzieci staną się nadpobudliwe i agresywne. Osoby niepełnoletnie należy zachęcać do pozyskiwania energii za pomocą naturalnych metod, takich jak codzienna rutyna, wystarczający odpoczynek, zdrowa dieta i uprawianie sportu, zamiast polegać na sztucznych substancjach stymulujących.

Produkty spożywcze, które mogą powodować uzależnienie i mieć negatywny wpływ na zdrowie nie są najbardziej zrównoważonym wyborem. Wspieranie zrównoważonych systemów żywnościowych oznacza również stworzenie środowiska żywnościowego, w którym najzdrowsze wybory są najprostsze. Należy promować najzdrowsze opcje, i zniechęcać do mniej zdrowych alternatyw. Przepisy chronią najbardziej narażonych konsumentów, w tym przypadku nieletnich.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98953/asr>
<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/energiniai.pdf>

Inicjatywa 7 “Podatek cukrowy”

Opis inicjatywy

Opłata za napoje z dodatkiem cukru, substancji słodzących, kofeiny lub tauryny. ⁽⁹⁾

Kilka faktów

Polski podatek od słodkich napojów, obowiązujący od początku 2021 roku, składa się z dwóch części. Z części stałej za zawartość cukrów w ilości równej lub mniejszej niż 5 g w 100 ml lub dla napojów zawierających dowolną substancję słodzącą ujętych w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1333/2008. Ponadto jest zmienna część za każdy gram cukru powyżej 5 gramów na 100 ml. Za napoje zawierające kofeinę lub taurynę pobierana jest dodatkowa opłata za litr, przy czym opłata skumulowana jest ograniczona do 1,2 PLN za litr. Istnieją również różne odstępstwa.

Cel

Zniechęcanie obywateli do spożywania napojów wysokocukrowych oraz motywowanie producentów do zmniejszania ilości cukru i substancji słodzących w ich produktach. Celem nadrzędnym tego ograniczenia jest poprawa zdrowia polskich obywateli oraz zwalczanie niekorzystnych skutków związanych z nadmiernym spożyciem cukru, w tym otyłości i cukrzycy. ⁽¹⁰⁾

Zainteresowane strony

Polskie Ministerstwo Finansów

i Ministerstwo Zdrowia.

Osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, które:

- sprzedają napoje do punktów sprzedaży detalicznej,
- prowadzą sprzedaż detaliczną napojów jako producent, podmioty, które kupują napoje w ramach wewnątrzspółnotowego nabycia towarów lub importują napoje spoza UE,
- zamawiają od producenta produkcję napoju objętego podatkiem, jeśli skład napoju podlegającego opodatkowaniu jest częścią umowy – wówczas zamawiający jest odpowiedzialny za opłacenie podatku. ⁽¹¹⁾

Najważniejsze wyniki i wnioski

Wzrost średniej ceny napojów gazowanych o 36 proc. został zmierzony w pierwszych ośmiu miesiącach obowiązywania podatku, któremu towarzyszył znaczący, gdyż 20 proc. spadek sprzedaży w porównaniu do roku poprzedniego.

9 <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00252>

10 <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00252>

11 <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00252>

Jednak najnowsze dane wskazują na odbicie sprzedaży słodkich napojów. Po 8-procentowym spadku popytu w 2021 r. nastąpił następnie 2-procentowy wzrost w 2022 r. Uważa się, że czynniki zewnętrzne, w tym pandemia i warunki pogodowe, częściowo wpłynęły na te wahania.

Potencjał rozwojowy

Należy po pierwsze zaznaczyć, że bardziej skoordynowane podejście w całej Unii Europejskiej mogłoby zwiększyć skuteczność podatków od napojów słodzonych cukrem. Do początku 2023 r. mniej niż połowa krajów UE wprowadziła takie podatki. ⁽¹²⁾ Wspólna polityka byłaby korzystna i mogłaby zachęcić więcej krajów do wprowadzenia własnych przepisów krajowych.

Kolejną możliwością rozszerzenia inicjatywy jest poszerzenie asortymentu produktów objętych podatkiem od cukru.

Alternatywne podejście polegałoby na zwiększeniu podatku w celu podniesienia cen produktów do poziomu, na którym produkcja słodkich napojów staje się nieopłacalna finansowo, a same produkty są mniej atrakcyjne dla konsumentów. Taka strategia stwarza jednak poważne ryzyko gwałtownego sprzeciwu, szczególnie biorąc pod uwagę nasiloną krytykę, z jaką spotkał się nowy podatek. Sytuację dodatkowo utrudnia wysoka inflacja z ostatnich lat.

Biorąc pod uwagę nadrzędny cel, jakim jest poprawa diety i zdrowia obywateli, warto rozważyć podejście wielotorowe. Chociaż podatek od cukru ma na celu zniechęcenie do konsumpcji niezdrowych produktów, to podejście oparte wyłącznie na bodźcach negatywnych może nie wystarczyć, o czym świadczy odbicie popytu na słodkie napoje w 2022 r. Aby osiągnąć założone cele, należałoby jednocześnie wprowadzić zachęty, takie jak zwiększenie rentowności i atrakcyjności finansowej zdrowych napojów i ogólne promowanie zdrowego stylu życia.

Pełna historia

Podatek od cukru, znany również jako podatek cukrowy lub opłata cukrowa, został uchwalony na mocy przepisów przyjętych w dniu 14 lutego 2020 r. ⁽¹³⁾ i obowiązuje od 1 stycznia 2021 r.

Polskie władze zwróciły uwagę na potrzebę wprowadzenia podatku od cukru w raporcie „Cukier, otyłość – konsekwencje” z 2019 r., opublikowanym przez Departament Analiz i Strategii Narodowego Funduszu Zdrowia w Polsce. Raport podkreśla niepokojącą tendencję, zauważając, że średnie spożycie cukru na osobę w Polsce wzrosło o 6,1 kg w latach 2008-2017, osiągając roczny poziom 44,5 kg na osobę w 2017 r. Wzrost ten był szczególnie związany ze zwiększonym spożyciem słodkich napojów i przyczynił się do około 1400 zgonów rocznie w Polsce z powodu nadmiernego spożycia słodkich napojów. ⁽¹⁴⁾ Uznając powagę tego problemu zdrowotnego, Światowa Organizacja Zdrowia zaleca opodatkowywanie

12 <https://www.obesityevidencehub.org.au/collections/prevention/countries-that-have-implemented-tax-es-on-sugar-sweetened-beverages-ssbs>

13 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001492>

14 <https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/prezentacja-raportu-cukier-otylosc-konsekwenc-je,7296.html>

słodkich napojów jako środek zaradczy.⁽¹⁵⁾

Oplata została skonstruowana jako suma dwóch wartości: jednej stałej i jednej zmiennej. Stała wartość ustalona na 0,50 zł za litr ⁽¹⁶⁾, pobierana jest za napoje zawierające 5 g na 100 ml lub mniej cukru lub za dowolną ilość co najmniej jednego słodzika. Wartość zmienna, wynosząca 0,05 zł na litr, jest stosowana dla każdego dodatkowego grama cukru w napoju powyżej 5 g/100 ml. W przypadku napojów zawierających kofeinę lub taurynę obowiązuje dodatkowa opłata w wysokości 0,10 zł za litr. Należy zauważyć, że opłata skumulowana nie może przekroczyć 1,2 zł za litr.

Ponadto napoje zawierające sok owocowy, warzywny lub owocowo-warzywny w ilości co najmniej 20%, korzystają z obniżonego podatku. W takich przypadkach stosowana jest tylko zmienna wartość podatkowa, a stały komponent nie jest dodawany. Napoje, które są zwolnione z podatku od cukru to napoje lecznicze, suplementy diety, żywność specjalnego przeznaczenia, mleko dla niemowląt, napoje sportowe o zawartości cukru 5 g lub mniej na 100 ml, wyroby akcyzowe, napoje z mleka i przetworów mlecznych (np. jogurt lub kefir) oraz napoje zawierające ponad 20% soku owocowego, warzywnego lub owocowo-warzywnego o zawartości cukru 5 g lub mniej na 100 ml. ⁽¹⁷⁾

Ważny wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 listopada 2022 r. wyjaśnia, że cukry naturalnie występujące w napojach, takie jak powstałe podczas procesu fermentacji piwa bezalkoholowego, nie podlegają podatkowi od cukru. ^{(18) (19)} Jeżeli jednak napój zawiera dodatek soku zawierającego naturalnie występujące cukry, cukry te podlegają opodatkowaniu. ⁽²⁰⁾

Według raportu CMR z października 2021 r. średnia cena napojów gazowanych odnotowała znaczny wzrost o 36% w okresie od stycznia do sierpnia 2021 r. Jednocześnie sprzedaż tych produktów spadła o 20 proc. w porównaniu z rokiem poprzednim. W odpowiedzi producenci stosowali różne strategie, aby zrównoważyć utratę zysku. Środki te obejmowały zmniejszenie ilości dodanego cukru, zwiększenie ilości soku, promowanie produktów „bez cukru” (light/lite/zero), i zmniejszenie wielkości jednostki produktu w celu utrzymania przystępności cenowej bez podnoszenia cen. Chodzi o to, by uniknąć wzrostu cen produktu poprzez zmniejszenie wielkości opakowania, w którym produkt jest sprzedawany, na przykład oferując napoje o pojemności 1,25 litra i 0,85 litra. ⁽²¹⁾

Pomimo tych początkowych trendów, ostatnie dane wskazują na wzrost sprzedaży słodkich napojów. CMR odnotowuje spadek popytu na słodzone napoje o 8% w 2021 r. w porównaniu z 2020 r., a następnie wzrost o 2% w 2022 r. w porównaniu z poprzednim rokiem.

15 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260253/WHO-NMH-PND-16.5Rev.1-eng.pdf>

16 W chwili pisania tego raportu, jeden PLN to około 0,22 €

17 <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00252>

18 <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/AA92A3FF0B>

19 <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/pisma-urzedowe/0111-kdsb1-1-4019-137-2021-13-mf-przeslanki-oplaty-od-185222939>

20 <https://www.podatki.gov.pl/pozostale-podatki/aktualnosci-srodki-spozywcze/komunikat-w-sprawie-zmian-w-oplacie-cukrowej/>

21 <https://www.cmr.com.pl/2021/10/radio-zet-co-wiemy-o-skutkach-oplaty-cukrowej/>

Uważa się, że czynniki zewnętrzne, takie jak trwająca pandemia i warunki pogodowe, w szczególności intensywne letnie upały, miały wpływ na te wahania. ⁽²²⁾ Średnia temperatura w Polsce w lecie 2021 r. (czerwiec-sierpień) wynosiła 19,1°C ⁽²³⁾, a latem 2022 r. średnia temperatura była nieco wyższa: 19,3°C ⁽²⁴⁾. Wysokie temperatury prawdopodobnie przyczyniły się do większego zapotrzebowania na napoje, a te słodzone są popularnym wyborem.

Biorąc pod uwagę, że podatek został wdrożony niedawno, wyciągnięcie ostatecznych wniosków na temat jego skuteczności pozostaje w tym momencie trudne. Czynniki zewnętrzne i ich wpływ na zachowania konsumentów dodatkowo komplikują ocenę ogólnego sukcesu inicjatywy.

Nowy podatek spotkał się z dużą krytyką w związku z terminem jego wdrożenia, brakiem precyzji, skuteczności i przejrzystości oraz z postrzeganym dodatkowym obciążeniem konsumentów w obliczu rosnącej inflacji w Polsce. ^(25 26 27 28 29) Pomimo krytyki potencjał oddziaływania podatku jest oczywisty. Zauważono, że odpowiednia alokacja środków może pomóc w ograniczeniu nadmiernego spożycia cukru i zmniejszeniu jego skutków. Przykładem takiej inwestycji jest projekt pilotażowy KOS-BAR, którego celem jest zapewnienie kompleksowej opieki bariatrycznej pacjentom cierpiącym na chorobliwą otyłość. Ponadto zaobserwowano pozytywny efekt w postaci większej świadomości nawyków żywieniowych wśród obywateli. Sugerowano jednak, że konieczne jest podwyższenie opłaty, aby zapewnić długoterminowy spadek tendencji zakupowych napojów słodzonych. ^(30 31 32)

Pod koniec 2022 roku pojawiły się pogłoski, że Ministerstwo Finansów rozważa rozszerzenie asortymentu produktów podlegających podatkowi cukrowemu. Ministerstwo zaprzeczyło jednak tym twierdzeniom w styczniu 2023 r. ⁽³³⁾

22 <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/8610495,podatek-cukrowy-napoje-cukier-popyt-podsumowanie.html>

23 <https://imgw.pl/wydarzenia/charakterystyka-wybranych-elementow-klimatu-w-polsce-w-sierpniu-2021-podsumowanie-sezonu>

24 <https://www.imgw.pl/wydarzenia/charakterystyka-wybranych-elementow-klimatu-w-polsce-w-sierpniu-2022-roku-podsumowanie>

25 <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/prawo-i-podatki/podatek-cukrowy-czym-jest-i-w-jakim-celu-zostal-wprowadzony/p9jsgyh>

26 <https://www.prawo.pl/zdrowie/niskie-wplywy-z-podatku-cukrowego-z-powodu-luk-w-prawie,516252.html>

27 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-grudniu-2021-roku,2,122.html>

28 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-grudniu-2022-roku,2,134.html>

29 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-lutym-2023-roku,2,136.html>

30 <https://pulsmedycyny.pl/podatek-cukrowy-powinien-byc-jeszcze-wyzszy-ekspert-o-kroku-dalej-1155415>

31 <https://www.medexpress.pl/ochrona-zdrowia/eksperci-trzeba-stopniowo-zwiekszac-podatek-od-cukru-84939/>

32 <https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-kompleksowej-opieki-medycznej-dla-chorych-na-otylosc-olbrzymia-leczona-chirurgicznie>

33 <https://www.podatki.gov.pl/pozostale-podatki/aktualnosci-srodki-spozywcze/komunikat-w-sprawie-zmian-w-oplacie-cukrowej/>

Inicjatywa 8 „Fundusz dla żywności pochodzenia roślinnego”

Opis inicjatywy

Rządowy fundusz wspierający produkcję żywności pochodzenia roślinnego.

Kilka faktów

Fundusz na rzecz żywności roślinnej (Plantefonden) to jeden z elementów „Porozumienia w sprawie zielonej transformacji duńskiego rolnictwa” zawartego w październiku 2021 r. Celem jest zmniejszenie oddziaływania Danii na klimat i środowisko poprzez zwiększenie udziału produkcji i spożycia żywności pochodzenia roślinnego. Fundusz może wspierać szereg działań w całym łańcuchu żywnościowym, takich jak tworzenie odmian roślin i ich uprawa, przetwórstwo, promocja sprzedaży krajowej i międzynarodowej, edukacja oraz upowszechnianie wiedzy. Budżet wynosi około 84 mln DKK (11 mln EUR) rocznie w latach 2023–2030. Co najmniej połowa środków funduszu przeznaczona jest na żywność ekologiczną.

Cel

Rozwój sektora żywności pochodzenia roślinnego i dążenie do zmniejszenia wpływu duńskiego rolnictwa na klimat i środowisko, przy jednoczesnej transformacji produkcji żywności.

Zainteresowane strony

Zarząd funduszu jest powoływany przez ministra żywności, rolnictwa i rybołówstwa na podstawie rekomendacji organizacji biznesowych i społeczeństwa obywatelskiego. Sekretariat, który zarządza funduszem, działa przy duńskiej Agencji Rolnictwa.

Najważniejsze wyniki i wnioski

Fundusz został utworzony w marcu 2023 r., a pierwsze zaproszenie do składania wniosków pojawiło się w maju 2023 r.

Potencjał rozwojowy

Zwiększenie udziału żywności pochodzenia roślinnego musi być wspierane inwestycjami. Podobne fundusze są potrzebne także w innych krajach. UE mogłaby również przeznaczyć specjalne środki na rozwój żywności pochodzenia roślinnego. Fundusz wyznacza też dobre standardy działania, gdyż przeznacza dużą część środków na wsparcie produkcji ekologicznej.

Pełna historia

Dania słynie z produkcji wieprzowiny. W tym kraju pogłowie świń przewyższa nawet populację ludzi. Może więc się wydać zaskakujące, że kraj ten podejmuje kroki w kierunku zmiany diety. Na początku tego roku uruchomiono fundusz,

którego celem jest promocja żywności pochodzenia roślinnego. Inicjatywa ta jest jednym z działań podjętych w ramach szeroko zakrojonego porozumienia politycznego zawartego w 2021 r. w sprawie zielonej transformacji duńskiego rolnictwa.

Marie-Louise Boisen Lendal, przewodnicząca Funduszu na rzecz żywności pochodzenia roślinnego (Plantefonden), jest zadowolona z faktu, że „porozumienie poparła przytłaczająca większość w parlamencie. Zarówno lewa jak i prawa strona sceny politycznej stanęła murem za ogromnym wysiłkiem, jakim jest ta transformacja. Ustawa została przyjęta jednogłośnie”. Nasza rozmówczyni dodaje też, że „żywność pochodzenia roślinnego powinna stać się popularna i szeroko akceptowana. Duńscy decydenci wykazali się w tej sprawie odpowiedzialnością niezależnie od przynależności partyjnej”.

Porozumienie stanowi, że przejście w kierunku produkcji roślinnej jest centralnym elementem zielonej transformacji. Aby wesprzeć tę transformację, strony postanowiły przeznaczyć około 11 mln euro rocznie do 2030 roku na finansowanie specjalnego funduszu inicjatyw na rzecz żywności roślinnej. Finansowanie zabezpieczono poprzez przeniesienie środków z istniejącego funduszu rządowego o bardziej ogólnym nastawieniu na wsparcie badań i rozwoju w sektorze rolno-spożywczym.

„W naszej strategii zidentyfikowaliśmy potrzebę wspierania całego łańcucha wartości w ramach proroślinnej transformacji. Potrzebujemy lepszej jakości produktów roślinnych jako alternatywy dla mięsa i produktów mlecznych. Ale w szczególności musimy wpływać na konsumentów w ich codziennych wyborach. Tak więc w naszym pierwszym planie uwzględniamy działania, które na różne sposoby sprawiają, że żywność pochodzenia roślinnego staje się bardziej atrakcyjna dla konsumentów – mówi Marie-Louise Boisen Lendal, wyjaśniając początkowe cele funduszu. Fundusz może być wykorzystywany do wspierania różnych działań, w tym transferu wiedzy, kampanii informacyjnych, badań i rozwoju oraz udziału w systemach kontroli jakości. Co najmniej połowa środków przeznaczona jest na projekty ekologiczne, zgodnie z politycznym celem Danii, jakim jest podwojenie udziału rolnictwa ekologicznego do 2030 r.

Pierwsze zaproszenie do składania wniosków zostało uruchomione w maju 2023 r. Fundusz będzie początkowo koncentrował się na trzech kluczowych obszarach. Po pierwsze, zostaną podjęte wysiłki w celu zwiększenia udziału żywności pochodzenia roślinnego w publicznych i prywatnych stołówkach instytucjonalnych i usługach cateringowych. Po drugie, fundusz będzie promował prywatną konsumpcję żywności pochodzenia roślinnego wśród Duńczyków. Ostatnim celem jest zwiększenie popytu na duńską żywność pochodzenia roślinnego na rynkach eksportowych. Dotacje będą przyznawane firmom, organizacjom, instytucjom badawczym i jednostkom upowszechniającym wiedzę.

Signe Kristine Nørgaard, kierowniczka projektu przy tworzeniu funduszu, jest zadowolona z reakcji na te działania: „Zainteresowanie było zaskakująco duże. Przeprowadziliśmy webinar aplikacyjny, a frekwencja przekroczyła możliwości naszego spotkania online. Musieliśmy więc poprosić ludzi, aby usiedli parami przed swoimi komputerami, żeby wszyscy mogli wziąć udział.

Termin składania wniosków upłynął ostatniego dnia sierpnia 2023 r. „Liczba

wniosków w pierwszej turze wyniosła 97, a łączna kwota wnioskowana w ramach tych projektów przekracza kilkakrotnie dostępne środki.”

Definicja żywności pochodzenia roślinnego stosowana w funduszu obejmuje szeroki zakres produktów pochodzących od roślin, grzybów jadalnych, glonów i korzystnych mikroorganizmów. Obejmuje to zarówno nieprzetworzone, jak i przetworzone surowce i składniki, potencjalnie połączone ze składnikami niezwierzęcymi nadającymi się do produkcji żywności. W zakres wchodzi różne produkty takie jak warzywa korzeniowe, całe rośliny, łodygi, pąki, kwiaty, owoce, nasiona, grzyby, drożdże, wodorosty, oraz algi ze źródeł lądowych i morskich. Ale nie zawsze łatwo jest nakreślić granicę między tym, co jest a co nie jest oparte na roślinach. Signe Kristine Nørgaard wyjaśnia: „Nie możemy wspierać promocji produktów hybrydowych, które są tylko częściowo roślinne, z drugiej strony możemy wspierać stołówkę, która serwuje trochę mięsa, ale której celem jest zwiększenie proporcji roślin na każdym talerzu. Posiłki mogą nadal zawierać trochę mięsa, ale tego projekt nie obejmuje”.

Uruchomienie tego funduszu pokazuje, że nawet kraj żywotnie zainteresowany rozwojem przemysłu mięsnego może aktywnie działać na rzecz przekształcenia systemu żywnościowego, tak aby lepiej odpowiadał naszym długoterminowym celom klimatycznym i zdrowotnym. Na pytanie, czego europejscy decydenci mogą się nauczyć z tej inicjatywy, Marie-Louise Boisen Lendal odpowiada, że chciałaby widzieć więcej specjalnych działań dotyczących zmiany diety:

„Potrzebujemy diametralnej zmiany w naszym systemie żywnościowym, jeśli ma się on stać bardziej zrównoważony. Żywność pochodzenia roślinnego jest jedynym rozwiązaniem, które ma potencjał zmiany na tak dużą skalę. Konsumpcja i produkcja żywności pochodzenia roślinnego muszą zatem być priorytetem politycznym w całej Europie. Żywność pochodzenia roślinnego powinna być dostępna i przystępna cenowo dla każdego Europejczyka, a nie tylko dla uprzywilejowanych.

„Patrząc wstecz widzimy, że decydenci mieli możliwość wpływania na konsumpcję i produkcję żywności wiele razy w przeszłości. Teraz też jest taka pilna potrzeba. Musimy sprawić, aby diety roślinne były bardziej atrakcyjne i łatwiej dostępne”.

Inicjatywa 9 „Gyvi gali – zwiększenie dostępności żywności pochodzenia roślinnego”

Opis inicjatywy

Kampania informacyjna i uświadamiająca konsumentów.

Kilka faktów

Organizacja pozarządowa „Gyvi gali” jest jedyną organizacją na Litwie aktywnie działającą na rzecz promowania diety roślinnej. Kampania „ČIA Gali” („Tutaj możesz”) ma własną stronę www (<https://ciagali.lt/>) oraz mapę online, która pozwala znaleźć restauracje, kawiarnie i inne publiczne stołówki, które oferują dania roślinne. W ciągu ostatniego półtora roku w programie NORI GALI wzięło udział ponad 12 000 uczestników. Ludzie chcą się zdrowo odżywiać i to ich motywuje do dołączenia do projektu.

Cel

Promowanie diety roślinnej, informowanie konsumentów o jej korzyściach oraz zapewnienie, by pyszne, przyjazne zwierzętom, zrównoważone i zdrowe produkty roślinne były łatwo dostępne dla wszystkich.

Zainteresowane strony

Konsumenci, producenci żywności, dostawcy żywności, restauracje, politycy, instytucje publicznych.

Najważniejsze wyniki i wnioski

- Lepiej poinformowani konsumenci, zmiana norm społecznych i postaw wobec żywności pochodzenia roślinnego.
- Wpływanie na restauracje i inne przyjazne dla środowiska firmy, aby włączyły więcej opcji roślinnych do menu lub do łańcuchów dostaw.
- Ułatwianie dostępu do dań opartych na roślinach w instytucjach publicznych (takich jak szkoły, uczelnie, szpitale itp.)

Potencjał rozwojowy

Ponieważ dieta roślinna jest uważana za bardziej przyjazną dla środowiska i zrównoważoną, promowanie jej i upowszechnianie wiedzy na temat jej korzyści możliwe jest zarówno w drodze działań nieformalnych, jak i w ramach priorytetów politycznych, gdy dieta roślinna staje się kryterium w zamówieniach publicznych.

Pełna historia

„Gyvi gali”, organizacja non-profit promująca dietę roślinną, prowadzi swoje działania w trzech głównych obszarach. Są to: edukacja społeczeństwa, partnerstwa z przedsiębiorstwami i dążenie do zmian instytucjonalnych. Zainicjowała również dwie kampanie:

- NORI GALI („Jeśli chcesz, możesz”), 22-dniowy bezpłatny program, który pozwala uczestnikom dowiedzieć się więcej o dietach roślinnych. Oferuje on szeroki wybór wegańskich przepisów i zapewnia wsparcie ze strony społeczności.
- ČIA GALI („Tutaj możesz”), to sieć restauracji, które oferują dania roślinne. Strona internetowa (<https://ciagali.lt/>) stworzona dla konsumentów ułatwia im znalezienie publicznych placówek gastronomicznych, które podają dania roślinne.

Celem organizacji jest zapewnienie, aby pyszna, przyjazna zwierzętom, zrównoważona i zdrowa żywność pochodzenia roślinnego była łatwo dostępna dla wszystkich. Dlatego obie kampanie zachęcają wszystkich do włączenia bardziej zrównoważonej i zdrowej żywności do diety. Jednym z celów jest zwiększenie świadomości konsumentów na temat korzyści płynących z jedzenia potraw roślinnych. Innym jest zachęcenie przedsiębiorstw spożywczych do włączenia potraw pochodzenia roślinnego do ich menu lub łańcuchów dostaw, oferowania bardziej przyjaznych zwierzętom alternatyw i wykorzystywania ich do zastąpienia składników pochodzenia zwierzęcego.

„W naszej wizji żywność pochodzenia roślinnego powinna być pierwszym wyborem ludzi, przedsiębiorstw i instytucji. Jesteśmy gotowi pracować tyle, ile potrzeba, aby zrealizować tę wizję i jestem pewien, że to się uda – mówi Meda Šermukšnė, dyrektorka organizacji.

<https://ciagali.lt/apie-kampanija/>

Inicjatywa 10 „Dieta dla zielonej planety”

Opis inicjatywy

Politycznie umocowane kryteria zrównoważonej diety.

Kilka faktów

Gmina Södertälje współpracuje z innymi zainteresowanymi stronami w celu opracowania koncepcji, którą nazywa „Dieta dla zielonej planety”. Administracja wyznaczyła pięć kryteriów dla posiłków podawanych w stołówkach publicznych.

W ramach swojej polityki dotyczącej posiłków w stołówkach publicznych rada gminy zdecydowała, że wszystkie podawane posiłki muszą spełniać następujące kryteria:

- Smaczne i zdrowe jedzenie
- Ekologiczne, najlepiej z ekologicznego rolnictwa regeneracyjnego (ERA)⁽³⁴⁾
- Mniej produktów zwierzęcych, więcej warzyw, roślin strączkowych i produktów pełnoziarnistych
- Składniki produkowane lokalnie i sezonowe
- Mniej odpadów
- Wytyczne „Diety dla zielonej planety” dotyczące zdrowego odżywiania opierają się na zaleceniach dietetycznych Szwedzkiej Narodowej Agencji Żywności, które są oparte na skandynawskich rekomendacjach żywieniowych.

Cel

Aby posiłki podawane w placówkach publicznych stały się zdrowsze i bardziej przyjazne dla środowiska.

Drugim celem jest uwzględnienie zrównoważonego rozwoju w następujących obszarach: klimat, Morze Bałtyckie i eutrofizacja (wypłukiwanie składników biogennych), zdrowie, różnorodność biologiczna i różnorodność gleby, grunty i ich użytkowanie.

Zainteresowane strony

Gmina Södertälje, Szwecja

We współpracy z BERAS International (Building Ecological Regenerative Agriculture and Societies) oraz Instytutem Szwedzkim (filmy edukacyjne).

³⁴ Ekologiczne rolnictwo regeneracyjne to metoda rolnicza o obiegu zamkniętym, która:

- promuje różnorodność biologiczną zarówno w glebie, jak i na powierzchni ziemi
- Zmniejsza negatywny wpływ na środowisko Morza Bałtyckiego i innych akwenów
- Sprawia, że uprawy stają się korzystnym czynnikiem wpływającym na klimat poprzez wiązanie węgla z glebą.

Najważniejsze wyniki i wnioski

63,9% żywności podawanej w stołówkach gminy w 2022 roku była ekologiczna, w porównaniu z 20% w 2010 roku.

Każdy uczeń jadł średnio 43,5 gramów mięsa dziennie w 2022 roku, podczas gdy przedszkolaki jadły 34,5 gramów.

Od czasu, gdy w 2010 roku gmina rozpoczęła pracę z „Dieta dla zielonej planety” ilość spożywane mięsa udało się zmniejszyć o 44 procent.

Ilość importowanego mięsa została drastycznie zmniejszona od początku kampanii.

Jednostka ds. żywienia zbiorowego w Södertälje prowadzi około 80 stołówek w przedszkolach, szkołach i w ramach opieki nad osobami starszymi. Łącznie serwowanych jest około 24 tys. posiłków i 17 tys. obiadów każdego dnia roboczego.

Potencjał rozwojowy

Opisane powyżej kryteria dotyczące zrównoważonych posiłków publicznych zostały już przyjęte przez inne gminy ⁽³⁵⁾. To podejście można łatwo rozpowszechnić, ponieważ „Dieta dla zielonej planety” jest filozofią opartą na całościowym podejściu. To coś więcej niż prosta odpowiedź na tak lub na nie. Koncepcja ta opiera się na ogólnych praktycznych zasadach i zachęca uczestników, aby stawali się kreatywni, świadomi potrzeb środowiska naturalnego i jednocześnie zdrowsi.

Koncepcja ta jest skutecznym, ugruntowanym i praktycznym przykładem, który można wykorzystać na różnych szczeblach władz w ramach dalszego wdrażania prawodawstwa dotyczącego zrównoważonych systemów żywnościowych w UE.

Pełna historia

Droga do osiągnięcia pozycji lidera w zakresie oferowania zrównoważonych posiłków w stołówkach publicznych rozpoczęła się w 2001 roku. To właśnie wtedy gmina Södertälje podjęła polityczną decyzję by zacząć korzystać ze swojej polityki zakupów żywności jako narzędzia na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. W 2004 r. zatrudniono dyrektora działu ds. wyżywienia odpowiedzialnego za wszystkie czynności związane z posiłkami w gminie.

Opracowano nową politykę żywienia. Od tego czasu gmina stopniowo dąży do pozyskiwania żywności w sposób bardziej zrównoważony, zarówno w swojej codziennej działalności, jak i w ramach różnych nowych projektów.

Koncepcja „Diety dla zielonej planety” została opracowana na podstawie dwóch projektów badawczych: BERAS (Baltic Ecological Recycling Agriculture and Societies, 2003-2006) i BERAS Implementation (2010-2013). Główną rolę

35 Koncepcja ta została również wprowadzona przez inne gminy: Mollet del Vallès w Hiszpanii, Łomża w Polsce i Molétai na Litwie.

w ramach wdrażania BERAS, opracowania i wprowadzenia koncepcji wyżywienia i posiłków w sektorze publicznym odegrała gmina Södertälje.

„Dieta dla zielonej planety” jest podstawą dla tej pracy i nadaje jej kierunek od 2010 roku. Wzbudziła duże zainteresowanie i otrzymała wiele nagród. Gmina Södertälje została między innymi wybrana przez White Guide Junior „Gminą roku pod względem posiłków podawanych w szkołach 2014 (School Food Municipality of the Year 2014)”.

Sara Seing jest szefową działu ds. wyżywienia w Södertälje i entuzjastyczną promotorką „Diety dla zielonej planety” w gminie.

„Dieta dla zielonej planety to nasze narzędzie promocji zrównoważonego rozwoju. Jest to kompleksowa koncepcja, która obejmuje cały system wyżywienia i opiera się na pięciu kryteriach. Ponadto jest to bardzo kreatywne narzędzie. Można wdrożyć tę koncepcję w dowolnym miejscu systemu żywnościowego – jest ona dokładnie przemyślana od początku do końca” – mówi nasza rozmówczyni.

Pracownicy zajmujący się wyżywieniem w gminie Södertälje zareagowali bardzo pozytywnie.

„Mają do wyboru określony asortyment produktów spożywczych, ale mogą bardzo kreatywnie nimi żonglować. Przed wdrożeniem projektu mieliśmy wspólne szczegółowe menu. Teraz każdy tworzy własny jadłospis na bazie Diety dla zielonej planety.”

Inicjatywa zatoczyła też szersze kręgi.

Gmina Södertälje współpracuje z kolegium dla dorosłych i w ramach tej współpracy zorganizowano kurs z „Diety dla zielonej planety” przeznaczony dla pracowników publicznych stołówek oraz dla osób doradzających konsumentom w swojej pracy - był to personel kuchenny, urzędnicy lub kierownicy na różnych stanowiskach.

W ramach promocji „Diety dla zielonej planety” gmina współpracuje również z małymi firmami spożywczymi i zachęca je do rozwijania swojej działalności w sposób zrównoważony. Södertälje stało się dzięki temu regionalnym centrum kompetencji.

Gmina realizuje też obecnie projekt z partnerami z rejonu Morza Bałtyckiego. Ma on na celu zachęcanie władz publicznych do tworzenia producentom żywności i konsumentom korzystnych warunków do podejmowania zrównoważonych wyborów żywieniowych.

„Budujemy zestaw narzędzi i rozpoczęliśmy mapowanie czynności, które różni partnerzy wykonują dla tego projektu. Kilku z nich jest zainteresowanych korzystaniem z instrumentarium, które opracowaliśmy w ramach „Diety dla zielonej planety”.

Pięć kryteriów dla posiłków publicznych – pełna wersja

- **Smaczne i zdrowe jedzenie**
Aby posiłki były popularne, powinny być dobrze przygotowane i atrakcyjne. Posiłki powinny też być zgodne z zaleceniami żywieniowymi.
- **Produkty ekologiczne, najlepiej z ekologicznego rolnictwa regeneracyjnego (ERA)**
Ekologiczne rolnictwo regeneracyjne jest oparte na obiegu zamkniętym, a liczba zwierząt i powierzchnia gruntów są zrównoważone. Jako że nie ma jednak systemu etykietowania dla ekologicznego rolnictwa regeneracyjnego, można wybrać zamiast niego żywność, która ma oznakowanie ekologiczne KRAV lub ekoznak UE. Dodatkową korzyścią jest możliwość zidentyfikowania produktów z ekologicznego rolnictwa regeneracyjnego.
- **Mniej produktów zwierzęcych, więcej warzyw, roślin strączkowych i produktów pełnoziarnistych**
Orientacyjnym punktem odniesienia jest zalecenie, by mięso, ryby lub jaja stanowiły około 10% wszystkich składników, a ilość produktów mlecznych nie powinna przekraczać 0,5 litra na osobę dziennie (co odpowiada 50 gramom sera). Zwierzęta muszą być hodowane w dobrych warunkach, a ryby muszą pochodzić ze zrównoważonych połowów lub zrównoważonej akwakultury. Rośliny strączkowe i inne bogate w białko nasiona są dobrymi substytutami przy stosowaniu niewielkich ilości produktów zwierzęcych. Należy wybierać razowe produkty pełnoziarniste zamiast mocniej przetworzonych, ponieważ dają one wzmożone uczucie sytości i zadowolenia z jedzenia, mają lepsze wartości odżywcze i powodują powstawanie mniejszej ilości odpadów.
- **Składniki produkowane lokalnie i sezonowe**
Przede wszystkim świeże produkty od lokalnych, regionalnych i krajowych dostawców. Produkty konserwowane i mrożone, tj. półprodukty spożywcze, mogą być potrzebne do uzupełnienia diety przez część roku, gdy podaż lokalnych produktów jest niska.
- **Mniej odpadów**
Minimalizacja strat i marnotrawstwa w produkcji, przetwarzaniu, dystrybucji, gotowaniu i na talerzu.

<https://dietforagreenplanet.se>

<https://matlust.eu/om/information-in-english/> <https://interreg-baltic.eu/project/kismet/>

Inicjatywa 11 „Wewnętrzny podatek klimatyczny”

Opis inicjatywy

Wewnętrzny podatek klimatyczny zachęcający do zamówień publicznych przyjaznych dla klimatu.

Kilka faktów

Gmina Aarhus wprowadziła w 2022 roku wewnętrzny podatek klimatyczny. Podatek jest bezpośrednio wliczony w ceny pobierane od dostawców kontraktowych dla wybranych kategorii żywności, takich jak wołowina, jagnięcina, dania gotowe na bazie mięsa, a także soki owocowe, soki i napoje bezalkoholowe. Fundusze wygenerowane z podatku są ponownie inwestowane w działalność statutową, ale część z nich przeznaczana jest także na działania gminy mające na celu promowanie transformacji ekologicznej.

Cel

Zachęcanie do bardziej zrównoważonych wyborów w procesie zamówień i docelowe zmniejszenie śladu klimatycznego gminy.

Zainteresowane strony

Gmina Aarhus, Dania

Najważniejsze wyniki i wnioski

Całkowity spadek emisji związanych z żywnością o 12%. Odpowiada to 1100 tonom CO₂ rocznie.

Potencjał rozwojowy

Koncepcja ta powinna dać się powielić w większości gmin w Unii Europejskiej. Próg wykonalności administracyjnej może być jednak nieco wyższy w przypadku mniejszych gmin.

Pełna historia

Duńskie miasto Aarhus znalazło prostą i skuteczną drogę do zazielenienia konsumpcji publicznej poprzez wprowadzenie wewnętrznego podatku klimatycznego. Inicjatywa dotyczy kategorii produktów o dużym wpływie na klimat, w tym niektórych artykułów spożywczych.

„Wszystko zaczęło się od propozycji politycznej przedłożonej radzie miasta pod koniec 2021 roku. Propozycja Socialistisk Folkeparti (Zielonej Lewicy) polegała na uwzględnieniu śladu węglowego przy rozważaniu wydatków publicznych. Została ona przyjęta w styczniu 2022 roku i powróciła do nas, abyśmy ustalili, w jaki sposób chcemy to osiągnąć” – mówi Jeppe Deleuran, który pracuje jako ekonomista w administracji gminy Aarhus i który należał do zespołu projektującego nowy podatek.

Jeppe i jego współpracownicy oceniali ogólny wpływ na klimat wielu produktów spożywczych przed podjęciem decyzji, które z nich należy uwzględnić. Największe oczekiwania są związane z mięsem przeżuwaczy. Przed wprowadzeniem podatku klimatycznego wołowina stanowiła zaledwie 1,7% wszystkich zakupów żywności, chociaż odpowiadała za znaczącą część emisji związanych z żywnością, bo aż 26%.

Soki, napoje orzeźwiające i lemoniady to druga grupa produktów spożywczych objętych programem. Chociaż napoje te nie powodują indywidualnie największej emisji dwutlenku węgla, ich ogromna konsumpcja sprawiła, że zajęły trzecie miejsce co do wielkości emisji. Za tak dużym spożyciem kryła się troska o zapobieganie odwodnieniu mieszkańców domów opieki. Ale w rozmowach z personelem stało się jasne, że duża część napojów się marnowała. Podawano pełną szklankę, ale podopieczny wypijał tylko kilka łyków, a reszta trafiała do zlewu. Wydawało się więc, że można rozsądnie zmniejszyć spożycie soków bez znaczącego wpływu na samopoczucie osób starszych.

Rada miasta podjęła decyzję o ustaleniu podatku na poziomie 1000 DKK za tonę CO₂ i planuje stopniowe zwiększanie go do 1500 DKK za tonę do 2030 r. Kiedy szef kuchni z domu opieki wchodzi na portal gminy, aby złożyć zamówienie, widzi, że do ceny wołowiny doliczane jest dodatkowe 32 DKK za kilogram i dodatkowe 1,6 DKK za litr soku jabłkowego.

Duży wzrost cen wołowiny okazał się skuteczny. Rok po wprowadzeniu wewnętrznego podatku klimatycznego emisje CO₂ z wołowiny spadły o oszałamiające 40 procent, co odpowiada całkowitemu zmniejszeniu emisji związanej z żywnością o 12 procent.

„Tak znaczna redukcja była dla nas nieoczekiwana. Nie sądziliśmy, że to będzie aż tak dużo”, mówi Rasmus Lillelund Lovring, który również należał do zespołu opracowującego podatek.

Ponadto oczekiwano, że niższy wzrost cen napojów spowoduje odpowiednio niższy efekt, czyli spadek o około 7 procent. Tymczasem podatek na sokach przyczynił się do całkowitej redukcji emisji o 25 ton CO₂.

Można zakładać, że istnieją przeszkody prawne, które mogłyby uniemożliwić gminom wprowadzenie takich działań. Rasmus wyjaśnia: „Sztuczka, która czyni podatek legalnym, polega na tym, że jest to wewnętrzny podatek klimatyczny, więc pieniądze pozostają w gminie, i to jest dość ważne.”

Nie dość, że dochód z podatku jest rozprawiany w obrębie gminy, to czasami jest wręcz zwracany do tego samego sektora lub, w przypadku domów opieki, do tej samej jednostki. Oznacza to, że jedynym kosztem tego działania jest administracja. Ale Jeppe tłumaczy, że to „tak naprawdę nic wielkiego”.

Ryzyko nadmiernych obciążeń administracyjnych to element, który budził największe obawy, gdy planowano wprowadzenie podatku. Były też pewne obawy ze strony stołówek, czy będą musiały przejść w pełni na dania wegetariańskie. Ale jak wyjaśnia Jeppe: „Komunikacja jest naprawdę tutaj słowem kluczowym. Po długiej kampanii uświadamiającej wewnątrz organizacji nie było już zbyt dużego oporu”.

Szybkie wdrożenie i znakomite wyniki to również owoc podejmowanych wcześniejszych wysiłków.

W 2019 roku rada miasta obrała cel zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych związanych z żywnością o 25 procent do 2025 roku. Następnie przeszkolono personel stołówek w zakresie przygotowywania posiłków przyjaznych dla klimatu. Rasmus podkreśla znaczenie takich szkoleń: „Trzeba upewnić się, że personel ma wymagane umiejętności. A potem można ich motywować do wykorzystywania tych umiejętności poprzez zachęty ekonomiczne. Nie możesz zrobić tylko jednej z tych rzeczy. Oba działania są potrzebne. W przeciwnym razie wzbudziłyby to dużo frustracji.

Zgodnie z oczekiwaniami wołowinę zastąpiono żywnością z kilku innych kategorii: „Widzimy więcej wieprzowiny i drobiu, ale także są dania wegetariańskie. Głównym wnioskiem jest to, że zachęty finansowe działają”, mówi Jeppe, gdy pytamy go, czego decydenci mogą się ogólnie nauczyć z tej inicjatywy. Podkreśla on też znaczenie „sygnału cenowego przy podejmowaniu działań”, który przeciwstawia opłatom uiszczanym po fakcie. Rasmus dodaje: „Ważne jest również, aby ten sygnał cenowy, czyli zachęta finansowa, był wystarczająco znaczący.”

Miasto Aarhus prowadzi obecnie ewaluację nowego narzędzia. Wszystko wskazuje na to, że podatek wewnętrzny pozostanie i że podwyżki planowane do 2030 r. zostaną wdrożone. Ale trwa też dyskusja na temat tego, jak wysoki może być podatek, by nadal pozostawał użytecznym narzędziem i spełniał swoją rolę. Rasmus komentuje to tak: „Jak bardzo możemy jeszcze zredukować ilość wołowiny? Być może jesteśmy już blisko końcowego celu dla wołowiny. Zobaczmy jednak, jak sprawy się potoczą po pozyskaniu i przeanalizowaniu dodatkowych danych”.

Produkcja wołowiny oznacza emisje 18 razy więcej CO₂ niż soczewicy.

Jeden kilogram mielonej wołowiny to emisje 32,5 kilogramów CO₂.

Kilogram czerwonej soczewicy generuje emisje 1,8 kg CO₂.

Jeden kilogram piersi z kurczaka powoduje emisje 3,44 kg CO₂.

Produkcja kilo sera powoduje emisje 7,7 kg CO₂.

Źródło: Concitos Climate Database

Inicjatywa 12 „Szwedzki stół w szkołach”

Opis inicjatywy

Opublikowane w 2019 roku zalecenia mające na celu wprowadzenie obiadów w formie szwedzkiego stołu w szkolnych stołówkach na Litwie.

Kilka faktów

W 2019 roku Ministerstwo Zdrowia Republiki Litewskiej wydało zalecenia dotyczące posiłków w postaci bufetu w stołówkach szkolnych. Celem jest promocja zdrowego odżywiania i zmniejszenie marnotrawstwa żywności. Wdrożenie takiej formy podawania posiłków pozwala uczniom wybierać spośród różnych opcji, co znacznie zmniejszy marnotrawstwo żywności. Szkoły raportują zmniejszenie marnotrawstwa żywności o 50-80 procent w porównaniu z tradycyjnymi systemami podawania posiłków.

Cel

Celem inicjatywy jest zapewnienie zdrowego odżywiania w placówkach oświatowych i ograniczenie marnotrawstwa żywności poprzez wprowadzenie bufetów w szkolnych stołówkach, zapewnienie uczniom szerszego wyboru i zachęcenie ich do wybierania pożywnych produktów, co doprowadzi do znacznego zmniejszenia marnotrawstwa żywności.

Zainteresowane strony

Konsumenci, catering.

Najważniejsze wyniki i wnioski

Wykształcenie kultury żywienia, większe spożycie warzyw i zmniejszenie ilości odpadów spożywczych oraz marnotrawstwa żywności.

Potencjał rozwojowy

Uważa się, że korzystanie z posiłków w formie bufetu poprawia kulturę żywienia i jest korzystniejszym dla środowiska sposobem organizowania posiłków w szkole. Dlatego też ten tryb żywienia jest stale promowany na Litwie. Pandemia Covid-19 wstrzymała rozpowszechnianie szwedzkich stołów w szkołach ze względu na obawy zdrowotne. Obecnie jednak można wznowić i rozszerzyć działania w litewskich instytucjach edukacyjnych, zwłaszcza w szkołach podstawowych, gdzie wiele dzieci otrzymuje bezpłatne posiłki.

Patrząc szerzej, inicjatywa ta pokazuje, że istnieje niewykorzystany potencjał poprawy w zakresie sposobu serwowania posiłków w stołówkach publicznych. Te działania mogą nawet pozwolić zaoszczędzić pieniądze, ponieważ marnuje się dzięki nim mniej żywności.

Pełna historia

W 2019 roku Ministerstwo Zdrowia Republiki Litewskiej ogłosiło przełomową

inicjatywę mającą na celu zapewnienie zdrowszej żywności w szkołach i rozwiązanie pilnego problemu marnotrawstwa żywności. Wydano zalecenia dotyczące zorganizowania podawania posiłków w stołówkach w formie bufetu, żeby dać uczniom szerszy wybór posiłków, wspierać kulturę samodzielnego żywienia i zaspokajać osobiste preferencje smakowe.

Obecnie uczniowie w pierwszej i drugiej klasie otrzymują bezpłatne posiłki w szkole. Doprowadziło to jednak do dużego marnotrawstwa żywności, ponieważ posiłki były wstępnie przygotowywane, więc dzieci nie miały wpływu na to, co jedzą. Niestety, sałatki i warzywa, tak przecież potrzebne składniki zrównoważonej diety, są tymi produktami, które najczęściej kończą w śmietniku. Natomiast system szwedzkiego stołu pozwala dzieciom wybierać spośród różnych opcji, co promuje spożywanie pożywnych posiłków. Dodatkowo, niektóre szkoły dają uczniom modelowy talerz przedstawiający zalecane wielkości porcji i proporcje różnych produktów spożywczych. W ten sposób pomagają im w podejmowaniu lepszych wyborów żywieniowych.

W formie szwedzkiego stołu można podawać całe posiłki, co pozwala uczniom wybrać wszystkie dania w odpowiedniej ilości, lub ich część. Wówczas uczniowie dobierają sobie przystawki lub zupy.

Gmina Kowno przyjęła to innowacyjne podejście na wczesnym etapie, realizując w 2017 roku pilotażowy projekt stołówek bufetowych w sześciu placówkach edukacyjnych. Žydra Narbutienė, jedna z kluczowych osób odpowiedzialnych za organizację cateringu w tych instytucjach, podkreśla, że wprowadzenie samoobsługi w stołówkach wywołało burzliwe dyskusje wśród nauczycieli i uczniów na temat zdrowego odżywiania i marnowania żywności. Ten system zaowocował też większą samodzielnością uczniów. Gmina przeprowadziła we wrześniu 2021 roku badanie, które uwidocznili niezwykle sukces tej inicjatywy. Udało się znacząco zmniejszyć marnotrawstwo żywności, jako że niespożywana żywność pozostaje w pojemnikach zbiorczych i może być spożyta przez inne dzieci lub członków społeczności szkolnej. To pozwala wyeliminować niepotrzebne odpady. Szkoły, które wprowadziły posiłki w formie bufetu, odnotowały znaczny spadek marnotrawstwa żywności, o 50-80 procent, co oznacza, że zaledwie 5-9 procent przygotowanej żywności się zmarnowało. Natomiast w szkołach kontynuujących tradycyjny system podawania posiłków średnio 12-20% przygotowanej żywności się marnowało. Sukces ten dodatkowo potwierdza ważną rolę systemu bufetowego w promowaniu zdrowszego i bardziej zrównoważonego podejścia do podawania posiłków szkolnych.

<https://sam.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/visuomenes-sveikatos-prieziura/mityba-ir-fizinis-ak-tyvumas-2/vaiku/svedisko>

Inicjatywa 13 „Działania na rzecz ograniczenia marnotrawstwa żywności”

Opis inicjatywy

Kompleksowe działania: wytyczne i informacje dla producentów pierwotnych, zmiany zasad zgodności ze standardami handlowymi oraz dotacje dla żywnościowych organizacji charytatywnych.

Kilka faktów

W latach 2019–2022 Ministerstwo Rolnictwa Republiki Litewskiej wprowadziło szereg inicjatyw mających na celu rozwiązanie problemu marnotrawstwa żywności. Opublikowano wytyczne dla producentów dotyczące dogodnych sposobów przekazywania nadwyżki żywności w postaci darów, zalegalizowano sprzedaż owoców i warzyw, które nie spełniają standardowych wymagań jakościowych, i zaczęto dotować organizacje prowadzące charytatywną zbiórkę żywności od producentów i przemysłu spożywczego.

Cel

Zmniejszenie ilości odpadów żywnościowych oraz marnotrawstwa żywności i zapobieganie im.

Zainteresowane strony

Producenci, przemysł spożywczy, organizacje charytatywne

Najważniejsze wyniki i wnioski

Wzmocnienie finansowe organizacji charytatywnych, informowanie zainteresowanych stron o procesie darowizn żywności, umożliwienie sprzedaży niestandardowych owoców i warzyw.

Potencjał rozwojowy

Podobny system można wykorzystać w innych częściach łańcucha dostaw żywności, zachęcając do współpracy organizacje charytatywne i wspierając je. Może on też pomóc osiągnąć bardziej ogólne cele, np. podniesienie świadomości dostawców w kwestii marnotrawstwa żywności.

Pełna historia

Chcąc zachęcić producentów do darowywania żywności, która w przeciwnym razie zostałaby zmarnowana, Ministerstwo Rolnictwa zebrało informacje i przygotowało publikację zatytułowaną „10 odpowiedzi na to, jak przekazać w darowiźnie żywność z gospodarstw rolnych”. Broszura informuje rolników i drobnych producentów o tym, kto może przekazać darowiznę, co może być przekazane, jakie są wymagania, które musi spełniać przekazywana żywność i jak otrzymywać dostępne w tym zakresie ulgi podatkowe.

W 2019 r. nastąpiła zmiana zasad sprawdzania zgodności ze standardami handlowymi świeżych owoców i warzyw dostarczanych na rynek krajowy, importowanych i eksportowanych. Umożliwiło to sprzedaż i przekazywanie w darowiźnie owoców i warzyw, które nie spełniają estetycznych standardów sprzedawców detalicznych, a więc nie nadają się do ponownego sprzedania.

W 2022 r. Ministerstwo wydało zarządzenie dotyczące wsparcia finansowego dla organizacji charytatywnych zajmujących się zbiórkami nadwyżek żywności w sektorze rolnym i spożywczym. Na ten cel przeznaczono kwotę 500 tys. euro – nie więcej niż 0,5 euro za kilogram zebranej żywności.

Według przedstawiciela Ministerstwa Rolnictwa, Lorety Mačytė, w 2022 roku Bank Żywności złożył wniosek o dofinansowanie i wypłacono mu ponad 130 tys. euro za 350 ton uratowanej żywności. W tamtym roku od rolników zebrano 150 ton, a od przemysłu spożywczego ponad 200 ton.

W pierwszej połowie 2023 roku Bankowi Żywności wypłacono już 270 tys. euro za ponad 539 ton żywności przekazanej potrzebującym. Najwięcej udało się uratować ziemniaków, cebuli i buraków czerwonych. Darowizny zebrano od 115 różnych podmiotów.

Jesienią 2023 r. będzie dostępne wsparcie dla organizacji charytatywnych, które ratują żywność z gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw spożywczych. Ministerstwo zachęca inne organizacje charytatywne do udziału w kampanii, w celu zmniejszenia marnotrawstwa żywności, jak i w ramach zdrowszej pomocy żywieniowej dla ubogich.

Źródła:

<https://zum.lrv.lt/lt/veiklos-srityys/maisto-pramone-ir-kokybe/maisto-kokybe/maisto-svaistymo-mazinimas>
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/7bc429d0af5f11ec8d9390588bf2de65>.

Zalecenia

Zalecenia ogólne

Opisane tu studia przypadków pozwalają wyłonić pewne powtarzające się schematy. Wiele z nich może pozwolić na upowszechnienie dobrych praktyk w zakresie kształtowania polityk. Część z przedstawionych przykładów może wydawać się banalna, ale okazuje się, że tego typu inicjatyw brakuje w ramach polityki związanej z systemem żywnościowym.

- 1. Podejście holistyczne:** Należy obrać holistyczne podejście, które uwzględnia wszystkie wewnętrzne powiązania tworzące system żywnościowy - wspólne czynniki środowiskowe, zdrowotne, gospodarcze i społeczne. W tworzeniu polityk należy uwzględniać interakcje między różnymi aspektami, aby uniknąć wdrażania działań wzajemnie sprzecznych i zapewnić jak największy efekt synergii. Obecnie strategie i polityki są często tworzone w izolacji dla realizacji jednego celu, co oznacza, że w działaniach mogą występować luki, oraz niespójności i sprzeczności w stosunku do zamierzonych celów. Jednym z najbardziej oczywistych przykładów jest konflikt między celami polityki klimatycznej, a środkami promującymi systemy hodowli przemysłowej. Strategie walki z otyłością, z kolei, współlistnieją z polityką rolno-handlową, która sprawia, że śmieciowa żywność jest najtańsza w produkcji, a zatem że występuje niezwykle obficie na rynku. Wiele inicjatyw koncentruje się na konkretnych obszarach lub produktach: zmniejszenie zawartości cukru w napojach, promowanie diety roślinnej, czy wprowadzenie zakazów dotyczących niektórych produktów. Nakierowanie działań na konkretne kwestie, jednakże w ramach nadrzędnego programu systemowego, pozwala na bardziej skuteczne i wymierne oddziaływanie na rzeczywistość.
- 2. Długoterminowa wizja i spójność:** Spójność i skuteczność polityk można zapewnić opracowując strategie na bazie spójnej długoterminowej wizji i przy wyznaczeniu odpowiadających jej średnio- i długoterminowych celów. Inicjatywy mające długoterminową wizję, wspierane konsekwentnymi wysiłkami, wywierają zwykle bardziej trwały wpływ. Przykłady takich działań znajdziemy w gminie Södertälje, w mieście Aarhus oraz w Danii. Wszystkie projekty zostały zorganizowane na bazie wyraźnie określonych celów osiągnięcia zrównoważonego systemu żywnościowego. To z kolei umożliwiło opracowanie różnych instrumentów służących osiągnięciu tych celów. Projekty związane z żywnością oparte na tym podejściu mogą również wspierać rozwój jasnego i spójnego przekazu, który pomaga budować nowe nawyki i podtrzymywać w czasie pozytywne zachowania.
- 3. Zaangażowanie zainteresowanych stron:** Angażowanie wszystkich zainteresowanych stron, w tym organów rządowych, przedsiębiorstw, organizacji pozarządowych i społeczeństwa, miało kluczowe znaczenie dla powodzenia kilku inicjatyw przedstawionych w tym raporcie, takich jak projekt o ekologicznej żywności dla mieszkańców terenów uprzemysłowionych, fundusz na rzecz żywności roślinnej i „Dieta dla zielonej planety”. Taka współpraca sprzyja zbiorowemu przyjmowaniu odpowiedzialności i zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia wspólnych celów. Niestety często brakuje tego zarówno na szczeblu unijnym, jak i krajowym.
- 4. Komunikacja i przejrzystość:** Jasna komunikacja na temat celów, korzyści i

skutków inicjatyw pozwala opinii publicznej lepiej je zrozumieć, a zatem zapewnia większe wsparcie. Jednocześnie w raporcie pokazujemy, że niepełna komunikacja i brak przejrzystości, jak w przypadku polskiego podatku cukrowego, mogą prowadzić do krytyki.

5. **Edukacja i świadomość:** Należy przeznaczać środki na kompleksowe publiczne kampanie edukacyjne i uświadamiające, które wspomagają dokonywanie świadomych wyborów w zakresie żywności i praktyk produkcyjnych. Pomoże to wspierać kulturę zrównoważonego rozwoju i zachęci do zmiany zachowań i postaw. Ponadto edukacja i podnoszenie świadomości wśród rolników to kluczowe elementy w kilku przeanalizowanych tu przypadkach. Przekazując rolnikom wiedzę na temat zrównoważonych praktyk rolniczych, ochrony środowiska i korzyści z rolnictwa ekologicznego inicjatywy te wspierają zmianę podejścia w kierunku bardziej przyjaznych dla środowiska i odpowiedzialnych społecznie metod rolniczych.
6. **Ewaluacja i decyzje oparte na danych:** Inicjatywy powinny być oceniane w sposób ciągły. Prowadząc regularne oceny oddziaływania podejmowanych działań można uzyskać ważne dane wspierające podejmowanie kolejnych decyzji, udoskonalanie strategii i zapewnienie realizacji celów.
7. **Elastyczność i zdolność do adaptacji:** Większość opisanych projektów cechuje elastyczność w działaniu. Zdolność do elastycznych reakcji zwiększa skuteczność działań, gdyż pomaga dostosować się do czynników zewnętrznych, takich jak sytuacje kryzysowe w zakresie zdrowia, czy też dostroić obroną strategię w oparciu o osiągnięte wyniki częściowe.
8. **Łączenie wysiłków i integracja polityk:** Wiele z powyższych inicjatyw łączy instrumenty techniczne z działaniami edukacyjnymi i uświadamiającymi. Dotyczy to m.in. wewnętrznego podatku klimatycznego i projektu o ekologicznej żywności dla mieszkańców terenów uprzemysłowionych. Działania mające na celu ograniczenie marnotrawstwa żywności są dobrym przykładem. Tutaj bowiem nowe zasady, wytyczne i dotacje łączą się w celu stworzenia skutecznej kombinacji bodźców. Wspólne wdrażanie działań po stronie podaży i popytu ułatwia osiągnięcie ambitnych celów. Uzyskując więcej informacji lepszej jakości i łącząc je z instrumentami behawioralnymi, administracyjnymi i/lub rynkowymi możemy podnieść skuteczność polityk i osiągnąć najlepsze możliwe wyniki.
9. **Odpowiednie i inteligentne finansowanie:** Przejście na bardziej zrównoważoną produkcję żywności będzie wymagało inwestycji. Inicjatywy takie jak fundusz na rzecz żywności roślinnej w Danii pokazują znaczenie finansowania rządowego we wspieraniu tych zmian. Model partnerstwa, stosowany przez Scania Bean, umożliwia łączenie zasobów i dzielenie się obowiązkami finansowymi, dzięki czemu inicjatywy te mają bardziej zrównoważone zaplecze finansowe w dłuższej perspektywie. Zmiany w konsumpcji nie wymagają podobnych inwestycji. Można znaleźć rozwiązania, w których oszczędności w danych obszarach mogą finansować wzrost kosztów w innych dziedzinach. Na przykład szwedzka „Dieta dla zielonej planety” obejmuje zrównoważone finansowo praktyki, takie jak ograniczenie marnotrawstwa żywności i optymalizację procesów zakupowych, w celu sfinansowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Gdy zachęty finansowe są dostosowane do celów środowiskowych, inicjatywy te mogą przynosić korzyści zarówno gospodarcze, jak i ekologiczne.

Samorządy lokalne i regionalne

1. **Znaczenie woli politycznej:** Sukces takich inicjatyw jak szwedzka „Dieta dla zielonej planety” uczy nas znaczenia silnej woli politycznej i zaangażowania w prowadzenie zrównoważonych reform systemu żywnościowego na szczeblu lokalnym. Samorządy lokalne i regionalne powinny traktować priorytetowo cele zrównoważonego rozwoju i wykazać zaangażowanie we wdrażanie polityk oraz inicjatyw promujących zdrowsze i bardziej przyjazne dla środowiska praktyki żywnościowe.
2. **Posiłki finansowane z budżetu Państwa lub lokalnych samorządów jako czynnik zmian:** Gminy i regiony są odpowiedzialne za większość posiłków podawanych w placówkach publicznych, w przedszkolach, szkołach, domach opieki i szpitalach. Mają zatem w zasięgu ręki ogromny potencjał zmian poprzez stosowanie zielonych zamówień publicznych. Ponadto mogą wówczas zachęcać do zdrowego odżywiania i zmniejszenia marnotrawstwa żywności. Nie należy również lekceważyć możliwości wykorzystania stołówek jako miejsca podnoszenia świadomości i tworzenia nowych wzorców żywieniowych.
3. **Wspieranie rozwoju zrównoważonej produkcji żywności:** Poziom regionalny jest właściwym szczeblem dla rozwoju bardziej zrównoważonej produkcji żywności. W wielu państwach członkowskich produkcja rolna wygląda inaczej w różnych częściach kraju, ale na poziomie regionu warunki są zwykle dość zbliżone. Ułatwia to na przykład prowadzenie doradztwa i ukierunkowanych programów wsparcia. Praca w regionie nie wymaga pokonywania nadmiernych odległości, jeśli producenci chcą skorzystać ze współdzielenia infrastruktury przetwórczej (np. młynów), prowadzić dystrybucję i szkolenia pracowników. Może to obejmować rozwój lokalnych sieci w sektorze żywności, inwestycje w transport publiczny i systemy dystrybucji żywności pochodzącej z lokalnych źródeł oraz ułatwianie dostępu do gruntów dla rolnictwa ekologicznego.
4. **Wspieranie innowacji politycznych:** Skala lokalna i regionalna nadaje się do testowania nowych pomysłów. Na przykładzie kilku inicjatyw przedstawionych w tym sprawozdaniu widzimy, że często kołem zamachowym są zaangażowani urzędnicy, którzy dysponują swobodą działania w oparciu o ambitne cele polityczne. Decydenci polityczni na szczeblu lokalnym i regionalnym powinni wspierać innowacje zachęcające do zrównoważonych praktyk żywnościowych i rozwiązywać problem systemowych barier na drodze do zmian.
5. **Inwestycje w edukację i podnoszenie świadomości:** Samorządy lokalne i regionalne powinny postawić na edukowanie konsumentów i podnoszenie świadomości na temat korzyści płynących ze zrównoważonych praktyk żywnościowych. Znajomość lokalnego i regionalnego kontekstu zwiększa zaufanie i stwarza korzystne warunki do odniesienia sukcesu. Ma to lepsze przełożenie niż informacje pochodzące od bardziej odległych podmiotów. Publiczne kampanie edukacyjne, warsztaty społeczne i programy szkolne mogą pomóc w budowaniu świadomości na temat takich kwestii, jak redukcja marnotrawstwa żywności, rolnictwo ekologiczne i zdrowe odżywianie, pomagając ludziom w dokonywaniu bardziej zrównoważonych wyborów żywieniowych.

Państwa członkowskie

1. **Przyjęcie krajowej strategii żywnościowej:** Spójność i skuteczność polityk można zapewnić opracowując strategię na bazie spójnej długoterminowej wizji i

przy wyznaczeniu odpowiadających jej średnio- i długoterminowych celów. Inicjatywy mające długoterminową wizję, wspierane konsekwentnymi wysiłkami, wywierają zwykle bardziej trwały wpływ. Krajowa strategia w sprawie żywności powinna obejmować szeroki wachlarz czynników, w tym zrównoważone podejście do środowiska, zdrowie publiczne, rentowność gospodarczą i sprawiedliwość społeczną. Formułując krajowe strategie żywnościowe, państwa mogą w spójny i skoordynowany sposób stawić czoło złożonym wyzwaniom w ramach swoich systemów żywnościowych. Takie strategie tworzą ramy dla wyznaczania jasnych celów, wdrażania ukierunkowanych polityk i wspierania współpracy między różnymi zainteresowanymi stronami. Ponadto krajowe strategie w sprawie żywności pozwalają dostosować się do szerszych inicjatyw, takich jak unijny Zielony Ład, ułatwiając zharmonizowane podejście do budowania bardziej odpornych i zrównoważonych systemów żywnościowych w całej Europie. Krajowa strategia żywnościowa może również obejmować współpracę międzysektorową i dzielenie się narzędziami, mobilizację zasobów i wspólne działania na rzecz celów zrównoważonego rozwoju.

- 2. Dostosowanie ram prawnych i przepisów:** Rządy krajowe odgrywają kluczową rolę w ustanawianiu ram prawnych i przepisów wspierających zrównoważone praktyki żywnościowe. Mimo że wspólną politykę rolną (WPR) określa Unia Europejska, to od państw członkowskich zależy, w jaki sposób powinna być ona stosowana na terenie kraju. To samo dotyczy różnych innych polityk UE. Jednocześnie istnieją obszary, w których państwa członkowskie mają własne kompetencje, na przykład opracowywanie krajowych zaleceń dietetycznych. To właśnie na szczeblu krajowym możliwe jest wprowadzanie różnych rodzajów instrumentów gospodarczych, takich jak podatki.
- 3. Przyznanie środków na transformację:** Rządy krajowe powinny uznać znaczenie wsparcia politycznego i przeznaczania wystarczających środków finansowych na inicjatywy mające na celu promowanie zrównoważonych systemów żywnościowych. Państwa członkowskie mają ogromny wpływ na sposób dystrybucji środków z WPR na swoim terytorium. Inicjatywy takie jak „Fundusz na rzecz żywności roślinnej” z Danii pokazują wpływ ukierunkowanego finansowania i zachęt politycznych na stymulowanie przejścia na bardziej zrównoważone praktyki produkcji i konsumpcji żywności.
- 4. Budowanie potencjału i zapewnianie pomocy technicznej:** Rządy krajowe powinny wspierać budowanie potencjału i zapewniać pomoc techniczną samorządom lokalnym, przedsiębiorstwom i organizacjom społecznym zaangażowanym w inicjatywy dotyczące zrównoważonej żywności. Programy szkoleniowe, wytyczne techniczne i wsparcie finansowe mogą umożliwić zainteresowanym stronom wdrażanie najlepszych praktyk, pokonywanie barier i pobudzanie innowacji w zakresie zrównoważonej produkcji, dystrybucji i konsumpcji żywności.

Unia Europejska

- 1. Należy opracować unijne prawo dotyczące zrównoważonych systemów żywnościowych, aby usprawnić przemyślaną i sprawiedliwą transformację w całej Unii.** W 2020 r., w związku z publikacją Europejskiego Zielonego Ładu, Komisja Europejska opublikowała Strategię „Od pola do stołu”, w której ogłosiła zamiar złożenia wniosku legislacyjnego dotyczącego prawa o zrównoważonych systemach żywnościowych (SFS). Cele tego wniosku – „promowanie spójności

polityk na szczeblu unijnym i krajowym, uwzględnianie zrównoważonego rozwoju we wszystkich politykach związanych z żywnością oraz wzmocnienie odporności systemów żywnościowych” (strategia „Od pola do stołu”, 2020) – są kluczowe dla rozwiązania największych przeszkód na drodze transformacji. Jest to szczególnie istotne w kontekście obecnego braku całościowego podejścia do polityki związanej z systemem żywnościowym, a w konsekwencji braku spójnej polityki. Utrudnia to realizację skutecznej strategii i osiągnięcie istotnych celów zrównoważonego rozwoju. Odważna polityka żywnościowa UE mogłaby opierać się na lokalnych politykach żywnościowych i je rozszerzać, zapewniając efekt mnożnikowy dla zmian oddolnych. Mogłaby ona również wspierać osiąganie celów zrównoważonego rozwoju określonych w innych politykach UE poprzez dostosowanie się do nich i większą spójność. Ambitny wniosek legislacyjny Komisji mógłby również przyczynić się do zwiększenia poparcia obywateli dla UE poprzez wykazanie woli dbania o zdrowie i jakość życia obywateli, a także poprzez nadanie działaniom ogólnego kierunku i kształtowanie polityki na szczeblu krajowym.

2. **UE powinna dążyć do opracowania krajowych strategii żywnościowych zgodnych z celami UE w zakresie Zielonego Ładu, strategii „Od pola do stołu” i różnorodności biologicznej do 2030 r.** Decydenci na szczeblu UE powinni zachęcać do opracowywania krajowych strategii żywnościowych zgodnych z celami unijnego Zielonego Ładu i wynikających z niego strategii „Od pola do stołu” oraz strategii na rzecz różnorodności biologicznej i je wspierać. Te plany krajowe powinny uwzględniać kwestie zrównoważonego rozwoju w całym łańcuchu dostaw żywności, od produkcji po konsumpcję, oraz ustalać priorytety działań mających na celu zmniejszenie wpływu na środowisko, poprawę zdrowia publicznego oraz zwiększenie odporności na zmiany klimatu. Współpraca i wymiana informacji między instytucjami UE a rządami krajowymi są niezbędne do zapewnienia spójnej i skutecznej realizacji tych strategii.
3. **Należy wykorzystać długoterminowy budżet UE, aby wesprzeć przejście na zrównoważone systemy żywnościowe.** Trzeba nadać priorytet inwestycjom w zrównoważone systemy żywnościowe w ramach długoterminowego budżetu UE i kierować środki na inicjatywy zgodne z celami środowiskowymi, społecznymi i zdrowotnymi. Może to obejmować dotacje dla rolnictwa ekologicznego, zachęty do ograniczania marnowania żywności oraz wsparcie badań i innowacji w ramach zrównoważonego rolnictwa. WPR jest największą pojedynczą pozycją finansową w budżecie UE obejmującą łącznie 386,6 mld euro na lata 2020–2027. Ale tylko niewielka część tych środków jest przeznaczona na faktyczne przejście na zrównoważoną produkcję żywności.
4. **Opracowanie naukowych i mierzalnych celów dla systemu żywnościowego.** Prowadzenie skutecznej polityki ułatwiają jasne i mierzalne cele w zakresie zrównoważonego rozwoju w systemie żywnościowym, oparte na dowodach i danych naukowych. Można wyznaczać cele w zakresie zdrowego odżywiania, emisji z systemu żywnościowego i liczby zwierząt gospodarskich. Należy zharmonizować cele na poziomie UE i krajowym, aby działania były spójne i łatwe w rozliczaniu.

